

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KATEGORIE ČÍSLA V ITALŠTINĚ: PRAVIDELNÉ A
NEPRAVIDELNÉ TVOŘENÍ PLURÁLU U SUBSTANTIV

Vedoucí práce: doc. Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Autor práce: Bc. Kamila Kmeťová

Studijní obor: Italský jazyk (7310T071)

Ročník: 3.

2017

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 11. prosince 2017

.....

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Mgr. Pavlu Štichauerovi, Ph.D. za jeho vstřícný přístup, cenné rady a odborné vedení při zpracování této práce.

ANOTACE

Tématem této diplomové práce je kategorie čísla v italštině. Cílem práce je detailně popsat tuto gramatickou kategorii, vytvořit typologii pravidelného a nepravidelného tvoření plurálu u italských substantiv a výskyt speciálních případů ověřit za pomoci italských synchronních korpusů.

Nejdříve jsou řešeny gramatické kategorie obecně, poté je vystižena situace v italském jazyce. V rámci této části práce je dále detailně charakterizována kategorie čísla a pravidelné tvoření plurálu podstatných jmen.

Druhá část práce je věnována nepravidelnému tvoření čísla. Zde je zhotovena typologie substantiv na základě stejných nepravidelností. Pozornost je věnována především substantivům s dvěma tvary plurálu, u nichž je ověřována četnost výskytů v korpusech.

ANNOTATION

The topic of this dissertation is the category of number in Italian. The goal of the dissertation is to describe this grammatical category in a detailed manner, to create a typology of regular and irregular forming of the plural of Italian nouns and to verify the special cases with the help of Italian synchronous corpuses.

At first the grammatical categories are dealt with on a general level, then the situation is shown in Italian. In this part of the dissertation there is also a characterization of a “number” category and regular forming of a plural of nouns.

The second part of the dissertation is dedicated to the irregular forming of a number. A typology of nouns with the same irregularities is presented. The focus is mainly on nouns which create two forms of a plural, where the frequency of these nouns is verified in the corpuses.

OBSAH

ÚVOD	13
1. GRAMATICKÉ KATEGORIE OBECNĚ	9
2. PŘEHLED A SPECIFIKA GRAMATICKÝCH KATEGORIÍ V ITALŠTINĚ A ČEŠTINĚ	10
2.1. <i>ITALSKÁ KLASIFIKACE JMENNÝCH GRAMATICKÝCH KATEGORIÍ</i>	10
2.1.1. <i>Kategorie rodu obecně</i>	11
2.1.1.1. <i>Kategorie rodu v italštině</i>	11
2.1.1.1.1. <i>Klasifikace dle zakončení</i>	12
2.1.1.1.2. <i>Klasifikace dle významu</i>	13
2.1.2. <i>Kategorie čísla obecně</i>	15
3. KATEGORIE ČÍSLA – RYS MORFOSYNTAKTICKÝ VS. MORFOSÉMANTICKÝ	24
4. KATEGORIE ČÍSLA V ITALŠTINĚ – PRAVIDELNÉ TVOŘENÍ PLURÁLU	28
4.1. <i>MNOŽNÉ ČÍSLO PODSTATNÝCH JMEN RODU MUŽSKÉHO</i>	28
4.2. <i>MNOŽNÉ ČÍSLO PODSTATNÝCH JMEN RODU ŽENSKÉHO</i>	30
5. KATEGORIE ČÍSLA V ITALŠTINĚ – NEPRAVIDELNÉ TVOŘENÍ PLURÁLU	32
5.1. <i>VÝJIMKY Z PRAVIDELNÝCH PLURÁLŮ</i>	33
5.1.1. <i>Palatalizace</i>	35
5.2. <i>SUBSTANTIVA SLOŽENÁ</i>	40
5.3. <i>SUBSTANTIVA NEMĚNNÁ</i>	46
5.4. <i>SUBSTANTIVA S DVĚMA TVARY V MNOŽNÉM ČÍSLE</i>	50
5.5. <i>SUBSTANTIVA S DVĚMA TVARY V JEDNOTNÉM ČÍSLE</i>	55
5.6. <i>SUBSTANTIVA S DVĚMA TVARY V OBOU FORMÁCH ČÍSLA</i>	56
5.7. <i>SUBSTANTIVA S VÝSKYTEM POUZE V JEDNOTNÉM ČÍSLE</i>	59
5.8. <i>SUBSTANTIVA POMNOŽNÁ</i>	61
6. SPECIÁLNÍ PŘÍPADY NEPRAVIDELNOSTÍ – LEXIKÁLNÍ PLURÁLY NA -A	62
ZÁVĚR	68
RIASSUNTO	70
SUMMARY	72
BIBLIOGRAFIE	74

ÚVOD

„Number is the most underestimated of the grammatical categories.“

Greville G. Corbett

Tato diplomová práce je věnována kategorii čísla v italštině, především tvoření pravidelných a nepravidelných plurálů u substantiv. Číslo je však zajímavým tématem napříč všemi jazyky. Je jedním ze základních morfologických charakteristik jmen a obecně se dá říct, že se jedná o značně složitou gramatickou kategorii. V italštině se lze setkat s případy, kdy není zcela jasné, jak se daný plurál tvoří. Proto bylo třeba zhotovit přehled plurálových tvarů problematických substantiv. Cílem práce je tedy nejen detailně popsat systém tvoření množného čísla v italském jazyce, ale rovněž zdůraznit přítomnost substantiv s dvěma plurály a v rámci praktické části také poukázat na odlišnou četnost těchto tvarů.

Předkládaná práce čítá šest kapitol. V první polovině se budu zabývat otázkou kategorie čísla obecně. Nejdříve ve zkratce definuji jmenné gramatické kategorie, poté popíši jejich specifika v italštině i češtině a věnuji pár stránek i kategorii rodu. V další kapitole této části již důkladně prozkoumám kategorii čísla a budu se snažit vystihnout diferenciaci jeho forem v rámci světových jazyků. Také se budu zabývat způsoby vyjádření této kategorie. Celou třetí kapitolu poté věnuji problematice čísla jakožto rysu morfosyntaktickému versus morfosémantickému.

Detailnímu popisu systému tvoření množného čísla v italštině bude věnována druhá část práce. Nejdříve se podívám na pravidelné tvoření plurálu, které je možné rozdělit do tříd na základě rodu daného substantiva. Existuje mezi nimi ovšem mnoho výjimek, které se pokusím objasnit společně s dalšími nepravidelnostmi v páté kapitole. V rámci podkapitol zde utvořím typologii jmen s nepravidelným tvořením plurálu. Zakomponuji také podkapitolu o palatalizaci, jelikož některá mužská paroxytona na *-co* a *-go* tvoří plurály pomocí palatalizace velárních souhlásek. Budu se však soustředit především na ta substantiva, která disponují dvěma plurály se stejnými významy. Jejich

tvary si ověřím ve výkladovém slovníku *Lo Zingarelli* a poté přistoupím k testování frekvencí výskytů v italských synchronních korpusech. Jako hlavní zdroje mi k těmto úkonům poslouží korpusy *itWac* a *CORIS/CODIS*, za jejichž pomoci zjistím, který z tvarů množného čísla je v současném italském jazyce užívanější.

V poslední kapitole se pokusím charakterizovat speciální případy nepravidelných plurálů zakončených na *-a*. Zde se budu především snažit vysvětlit jejich morfologické a sémantické idiosynkrazie, k čemuž mi nejlépe poslouží informace z díla *Lexical plurals* od *P. Acquavivy*.

1. Gramatické kategorie obecně

V italské, ale i v české gramatice klasifikujeme slova mezi slovní druhy (*le parti del discorso*), které se z morfologického hlediska dělí na ohebné (*variabili*) a neohebné (*invariabili*). Ohebné slovní druhy je možné, jak již název napovídá, ohýbat, a to v obou zmíněných jazycích: skloňováním (*la declinazione*), což je flexe jmenná, či časováním (*la coniugazione*), kdy se jedná o flexi slovesnou. Právě u těchto slov lze určit gramatické (morfologické) kategorie (*le categorie grammaticali*), tedy mluvnické významy, které jsou ohebné slovní druhy schopny vyjádřit. Takové kategorie se aplikují pravidelně na celé skupiny slov (slovní druhy) a jsou tzv. produktivní – u nově vzniklého slova se uplatňuje daná gramatická kategorie i na něj.¹

Gramatické kategorie lze tedy definovat jako jistý seznam významů, které jsou často vyjadřovány gramatickými morfémy nebo syntaktickými strukturami, lze je však formulovat také pomocí lexikálních prostředků.²

¹ Cvrček, a kol. 2010: 126

² Jezek 2005: 28

2. Přehled a specifika gramatických kategorií v italštině a češtině

Italská a česká morfologie rozlišuje gramatické kategorie jmenné a slovesné. V rámci této diplomové práce se budeme pohybovat v kategorii jmenné. Oba jazyky disponují klasifikací lehce odlišnou. Rovněž slovní druhy, jichž se skloňování týká, nejsou v obou gramatikách totožné. Zatímco v češtině hovoříme o skloňování podstatných jmen, přídavných jmen, zájmen a číslovek, v italštině skloňujeme vedle jmen a zájmen také členy. V českém jazyce navíc nalezneme několik souborů deklinačních koncovek. Přesněji můžeme říct, že čeština se pyšní vícero skloňováními dle daných ohýbaných slovních druhů. Rozlišujeme skloňování jmenné (substantivní), složené (adjektivní) a zájmenné. Podstatná jména se tedy skloňují převážně jmenně.³

V italském jazyce se u jmen setkáváme s kategorií čísla (*il numero*) a rodu (*il genere*). Jména disponují ohebnou koncovou samohláskou, podle které umíme rozlišit, zda se jedná o slovní formu jednotnou (*singolare*) či množnou (*plurale*), v rodě mužském (*maschile*) nebo ženském (*femminile*). U českých substantiv je význam přirozeného rodu a životnosti vyjadřován gramatickými kategoriemi rodu a životnosti, rysy sémanticko-syntaktické jsou pak rovněž vystiženy kategorií čísla, doplněné však o kategorii pádu.⁴ Zde se tedy budeme věnovat italským jmenným kategoriím, především ale gramatickému číslu.

2.1. Italská klasifikace jmenných gramatických kategorií

Jak již bylo řečeno výše, italská podstatná jména (*i nomi*), ale i jména v dalších románských jazycích, se vyznačují vlastní gramatickou flexí, přesněji jsou tedy v morfologické rovině ohebná v čísle a nositelé rodu, některá jsou rovněž ohebná v rodě. Tyto dvě gramatické kategorie, jmenný rod i číslo, jsou dané jediným morfémem (např. ve slově *la ragazza* koncovka *-a* indikuje ve stejnou chvíli dva typy sémantických informací – ženský rod a jednotné číslo substantiva).⁵ Na základě významu jsou pak jména dále rozdělována do různých tříd. Přestože je tato klasifikace

³ Karlík – Nekula – Rusínová 2001: 228

⁴ Tamtéž: 229

⁵ Jezek 2005: 28

řízena sémantickými kritérii, některé třídy se od ostatních diferencují syntaktickými vlastnostmi.⁶

2.1.1. Kategorie rodu obecně

Ve světových jazycích je rozlišování rodu pojato rozsáhle. Netýká se pouze slov, která označují osoby či jiné živé bytosti, ale také objekty konkrétní, abstraktní atd., bez odkazu na biologické vlastnosti daného subjektu a mnohdy naprosto v rozporu s těmito rysy (například užití středního rodu v němčině u slova *das Mädchen* /holčička). Je tedy nutné odlišit rod přirozený (*il genere naturale*) a rod gramatický (*il genere grammaticale*) jakožto kategorii lingvistickou.⁷

2.1.1.1. Kategorie rodu v italštině

Kategorie gramatického rodu v italských mluvnicích je uváděna konzervativně a poměrně stroze. Italská gramatika rozlišuje ve svém systému dva rody, a to mužský (*maschile*) a ženský (*femminile*). Existují však jazyky, v nichž je rod trojí (čeština, chorvatština), jazyky, v nichž gramatický rod nerozlišují (arménština, čínština) nebo naopak mají rodů více (jazyky kmenů centrální Afriky např. svahilština).⁸

U italských životných substantiv rod většinou odpovídá rodu přirozenému, pro určení rodu neživotného však neexistují žádná pravidla. Podoba rodu je signalizována především členem, určitým nebo neurčitým, v řadě případů ale i koncovkou či slovotvorným sufixem. Neutrum, tedy střední rod, který známe také u rodu v češtině, se z latiny nedochovalo.⁹

Dle kategorie rodu je možné jména klasifikovat z hlediska formálního, mluvíme o dělení na základě zakončení. Druhá klasifikace je podle jejich významu. Právě zakončení a význam mohou být vodítkem pro určení rodu u jmen neživotných.

⁶ Dardano – Trifone 2006: 167

⁷ Jezek 2005: 30

⁸ Berruto 2006: 65

⁹ Serianni 2007: 103

Dále se italské gramatiky zabývají pravidly pro určování rodu u substantiv složených, u jazykových výpůjček, substantivy, jejichž význam se mění dle užitého rodu a poměrně obsáhle také rodovými dvojicemi. Tímto se ale v rámci mé práce zabývat nebudeme, v dalších podkapitolách si představíme základní výše zmíněné klasifikace jmen obou gramatických rodů.

2.1.1.1.1. Klasifikace dle zakončení

Rozdělení substantiv na základě zakončení je v základních italských gramatikách velmi podobné.

Mužského rodu jsou téměř všechna jména mající koncovku *-o* (*il prezzo, il monumento*). Existují substantiva, v nichž tuto koncovku vlastní jména rodu ženského (*la mano, la dinamo*), ve většině případů se ale jedná o zkrácené výrazy (*la foto, la moto*). V italštině s tímto zakončením můžeme nalézt rovněž taková maskulina, která označují ženy (*il soprano*).¹⁰ Slovo *l'eco* tíhne v singuláru k ženskému rodu (*una forte eco*), vyskytuje se ale i v rodě mužském, ačkoliv v plurálu je rodu mužského vždy (*gli echi*).¹¹

Zakončení na *-a* je charakteristické pro ženský rod (*la carrozza, l'ora*). Běžně se však setkáme s případy, kdy tato jména označují jedince ženského i mužského pohlaví (*la guardia, la guida*). Rovněž u této koncovky nalezneme řadu výjimek označujících jména rodu mužského. Nejběžnější z nich jsou maskulina se sufixem *-cida* (*l'omicida*), či *-ista* (*l'autista*), neživotná substantiva se sufixem *-ma* (*il programma*), vlastní jména (*Luca*), či substantiva různého původu (*il pigiama, il poeta, il monarca*).¹²

S koncovkou *-e* se v italštině vyskytují zcela běžně oba jmenné rody (*il padrone, la moglie*). Životná substantiva s tímto zakončením mají často pouze jednu formu pro oba rody. V takovém případě lze daný rod určit pomocí použitého členu před jménem nebo za pomoci kontextu (*un insegnante – un'insegnante*).¹³

¹⁰ Hamplová 2004: 59

¹¹ Dardano –Trifone 2006: 170

¹² Patota 2006: 34-35

¹³ Hamplová 2004: 59

Dále se můžeme setkat také s koncovkami, které v italském jazyce nejsou příliš časté, některé se objevují vskutku zřídka:

Koncovka *-i* je zakončení u slov ženského rodu původem z řečtiny (*la sintesi*) či jmen mužského rodu (*il brindisi, lo stuzzicadenti*).

Zakončení *-tà* a *-tù* jsou zakončení jmen rodu ženského. Např. *la quantità, la schiavitù*, zde však existují výjimky u slov *il podestà* a *il taffetà*, která jsou rodu mužského.¹⁴

Rovněž *-ù* je zakončení označující slova rodu ženského (*la tribù*), s výjimkami slov *il caucciù, il fiscìu* a *il tutù*.

Koncové přízvučné samohlásky v italské gramatice signalizují jména rodu mužského, až na výjimky, do kterých spadají poslední tři výše uvedená zakončení *-tà*, *-tù* a *-ù*. Jedná se o jednoslabičná substantiva (*il tè*) s výjimkou *la gru, dále složenina substantiva il dì (il lunedì)*, onomatopoické výrazy (*il papà*) a převzaté výrazy (*il caffè*). Rovněž většina jazykových výpůjček končících na souhlásky se v italštině řadí mezi maskulina (*il computer*). I zde ale nalezneme řadu nepravidelností v podobě ženského rodu (*la star*).¹⁵

2.1.1.1.2. Klasifikace dle významu

Rovněž v klasifikaci na základě významu se italské gramatiky téměř shodují. U určení rodu jmen hraje roli sémantika. Rod daného substantiva je ovlivněný rodem slova významově nadřazeného, tzv. hyperonymem (níže uváděného v závorce u každého výčtu). Také zde se ale vyskytují výjimky.¹⁶

V rodě mužském se obecně vyskytují:

-názvy stromů (*l'albero*): *il melo, il platano, il salice* aj. V této skupině se ale vyskytuje řada slov rodu ženského, z nichž např. *la quercia, la betulla*.

¹⁴ Serianni 2007: 111

¹⁵ Hamplová 2004: 60

¹⁶ Tamtéž

-názvy kovů, minerálů a chemických prvků (*il metallo, il minerale, l'elemento chimico*):
l'argento, l'uranio, l'ossigeno aj.

-názvy barev (*il colore*): *il giallo, l'arancione, il viola* aj.

-názvy měsíců a dní v týdnu (*il mese, il dì*): např. (*il*) *gennaio, (il) mercoledì*; výjimku zde tvoří *la domenica*, která je v rodě ženském

-názvy světových stran (*il punto cardinale*): *l'est, l'ovest, il nord, il sud*¹⁷

-názvy moří, řek a jezer (*il mare, il fiume, il lago*): *l'Atlantico, il Danubio, il Garda* atd.; existují však mnohá pojmenování řek s rodem ženským: *la Senna, la Moldava* aj.

-názvy hor, pohoří, horských průsmyků a sopek (*il monte/la montagna, il vulcano, il passo*): *il Cervino, il Gran Sasso, il Vesuvio, il Brennero* aj. Výjimek je u pojmenování hor poměrně dostatek – zapříčiněné jsou hyperonymy obou zmíněných rodů: *le Alpi, la Marmolada* atd.

-názvy vín (*il vino*): *il Grignolino, il Lambrusco*; mužského rodu jsou také názvy vín, pojmenovaných po místech, která jsou rodu ženského a mají koncovku *-a*: *il Gattinara, il Valpolicella*, a s koncovkou *-i*: *il Chianti, il Tocai*¹⁸.

Hamplová doplňuje tento výčet o kategorii názvy zemí (*il Paese*), jež nejsou zakončené na nepřízvučné *-a* či *-de*: *il Portogallo, il Giappone*;¹⁹ Patota k těmto bodům ještě navíc přidává pojmenování větrů (*il vento*): *il maestrale, il libeccio* aj.²⁰

V rodě ženském se přirozeně vyskytují:

-názvy ovoce (*la frutta*): *la ciliegia, la pera, l'albicocca* aj. Výjimky tvoří plody, jejichž názvy se shodují s názvem stromu či keře, ty jsou rodu mužského: *il dattero, il limone, il ribes* atd. Další výjimky nalezneme v podobě exotických plodů: *il mango, il litchi*. Také *l'arancio* se v italštině vyskytuje v rodě mužském, ačkoliv pro toto substantivum lze užít rovněž tvar v rodě ženském – *l'arancia*.²¹

¹⁷ Dardano-Trifone 2006: 170

¹⁸ Serianni 2007: 109

¹⁹ Hamplová 2004: 61

²⁰ Patota 2006: 36

²¹ Dardano – Trifone 2002: 99

-názvy světadílů (*il continente*), zemí (*la Terra*) a krajů zakončených na nepřízvučné –
a nebo –de: *l’Africa, l’Argentina, l’Ellade, la Toscana*. Výjimkami jsou *il Venezuela,*
il Bengala, il Guatemala. Řadu výjimek nalezneme také mezi italskými regiony:
il Friuli, il Veneto, il Piemonte aj.²²

-názvy měst (*la città*) a ostrovů (*l’isola*): *la Torino, la Sardegna*. Pokud název odkazuje
na jméno sportovního klubu, bývá substantivum většinou mužského rodu: *il Torino,*
il Bologna. Výjimky najdeme také u ostrovů: *il Madagaskar, il Cipro*.

-názvy věd a vědních disciplín (*la scienza, la ricerca*): *la filologia, la terapia*²³

Patota opět doplňuje tento výčet o další bod, názvy vojenských úkolů a těch,
kteří je vykonávají (*il compito militare*): *la spia, la sentinella, la vedetta* aj.²⁴

2.1.2. Kategorie čísla obecně

Jak již bylo zmíněno, číslo (*il numero*) je jednou z elementárních
morfologických charakteristik substantiv ve většině jazyků. A vše naznačuje tomu, že je
rovněž nejvíce podceňovanou gramatickou kategorií, neboť je mnohem složitější, než je
obecně uznáváno. Číslo je v některých ohledech kategorií mnohotvárnou a při bližším
zkoumání může představovat nemalé množství obtíží, jak jazykových, tak racionálních.
V italštině, ale například také v češtině se jedná o kategorii nejen jmennou, ale i
slovesnou. V rámci této práce se však budeme věnovat gramatickému číslu substantiv.
Tato kategorie plní funkci rozlišení mezi ‚jedním‘ na jedné straně a ‚více než jedním‘ na
straně druhé.²⁵ Reflektuje v daných formách vztah k množství, který je založen na
protikladu.

Gramatickým číslem tedy lze vyjádřit množství referentů. Italština disponuje
číslem jednotným (*il singolare*) a množným (*il plurale*), přičemž formy singuláru
reflektují buďto jedinečnost označovaných skutečností nebo jejich jednotnost,

²² Patota 2006: 36

²³ Hamplová 2006: 62

²⁴ Patota 2006: 36

²⁵ Jezek 2005: 29

nedělitelnost, nerozčleněnost; na základě těchto rysů a také nepravidelností můžeme při tvoření plurálu substantiva rozdělit do různých podskupin. Oproti tomu množné číslo v italštině většinou indikuje subjekt, který je co do počtu větším či rovnajícím se dvěma. Podobně se chová také anglický jazyk. Samozřejmě existuje způsob, jak vyjádřit obecnou referenci např. ve větě *‘The lion is a noble beast.‘* singulárem označujeme celý druh, šelmu obecně, ačkoliv zde užití právě tohoto čísla nehraje roli, protože význam výpovědi by se v množném čísle nelišil. V jiných kontextech je však volba čísla podstatná. Větou *‘There’s a lion in the garden.‘* je v angličtině jasné, že máme na mysli právě a pouze jednoho konkrétního lva.²⁶

Některé další jazyky však znají také jiné systémy čísla, vedle singuláru a plurálu disponují např. dvojným číslem (*il duale*), které vyjadřuje párovost. V takových případech je třeba si uvědomit, že plurál zde odpovídá označení tři a více. Existuje např. ve slovinštině či litevštině,²⁷ pozůstatky z užívání dvojného čísla objevíme ale rovněž v češtině. Angličtina i italština také mohou vyjádřit dualitu užitím slov *‘two/duo‘* a *‘both/entrambi‘*, ale to neznamená, že disponují dvojným číslem. V jiných jazycích můžeme narazit také na trojné číslo (*il triale*) vyjadřující tři jednotky, které se objevuje v některých jazycích jihovýchodní Austrálie nebo např. v *Larike* na ostrově Ambon v Indonésii. Na severním území Austrálie bychom ještě našli řeč *Anindilyakwa*, v němž je užívání tohoto čísla sporné. Starší generace totiž trojné číslo používají pro označení tří až pěti elementů, mladší rodilí mluvčí, kteří se vzdělávali již ve školách, striktně dodržují trojnost.²⁸

Velmi zajímavý je paukál (*il paucale*, *‘plurale di pochi‘*), tedy číslo, které existuje např. v řeči *Bayso* hovořící v Etiopii a užívá se pro označení množství v rozmezí dvou až šesti elementů. Pro upřesnění, takové množství by se v italštině vyjádřilo formulací *‘un po‘* nebo kvantifikátory typu *‘alcuni‘*.²⁹ Tento systém se zde vyskytuje u jmen, nikoliv ale u zájmen, ta mají singulár a plurál. Systémy čísla, v nichž se společně se singulárem, plurálem a paukálem nevyskytuje duál, jsou výjimečné.

²⁶ Corbett 2000: 19

²⁷ Dardano – Trifone 2006: 189

²⁸ Corbett 2000: 22

²⁹ [http://www.treccani.it/enciclopedia/numero_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/numero_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

Ovšem *Bayso* je jedna z výjimek.³⁰

Někteří lingvisté ovšem tvrdí, že lze narazit na jazyky, v nichž se nevyskytuje množné číslo, či jazyky, ve kterých může být význam podstatného jména vyjádřen bez odkazu na číslo. Corbett jej pak nazývá ‚obecné číslo‘ čímž míní, že je mimo číselný systém.³¹ Zajímavé jsou informace, které zmiňuje Světový atlas jazykových struktur (WALS). Na základě dat uváděných touto databází existuje 290 prozkoumaných jazyků, z nichž 133 jazyků disponuje povinným plurálem u všech substantiv, u dalších 15 jazyků se množné číslo vyskytuje rovněž u všech substantiv, ale není povinné u jmen neživotných. Dále zmiňují 55 jazyků, u nichž nalezneme množné číslo u každého substantiva, ale vždy je nepovinné, 39 jazyků, v nichž plurálem disponují pouze jména životná, avšak u nich je tato forma čísla povinná. U 20 jazyků se vyskytuje množné číslo pouze u jmen životných, ale nepovinně a 28 jazyků nemá formu jmenného plurálu vůbec.³²

Mura je jazyk známý díky dialektu *Pirahã*, poslednímu ze tří dialektů indiánských kmenů v Amazonii, kterým se dnes stále mluví. Právě tento dialekt nedisponuje žádnou množnou formou. To platí také pro zájmena, jejichž formy se vyskytují pouze v první, druhé a třetí osobě, ale nemají podobu pro plurál. První osoba tedy může indikovat jak jednotné (já), tak množné číslo (my). Existují však v tomto dialektu způsoby, jak pluralitu vyjádřit opisem (pro příklad jsem zvolila angličtinu, kde je opis zřetelný.:

(You and I will go. – ‘Půjdeme’).

Nalezli bychom i jiné prostředky pro vyjádření pojmu plurality. To ovšem neznamená, že tento jazyk má kategorii čísla.³³

Tvary plurálů se obecně nepovažují za samostatná slova, i přesto, že např. v češtině existuje několik jmen, která disponují odlišným kořenem v jednotném a množném čísle (*člověk – lidé*), jiná mají zase pouze tvar plurálu nebo singuláru.

³⁰ Corbett 2000: 128

³¹ Tamtéž: 10

³² Corbett 2012, 121

³³ Corbett 2000: 50-51

Můžeme však narazit na singulár a plurál daného jména, jež mohou v jednom z čísel v daném tvaru odkazovat i na jinou skutečnost (*žeň – žně*).³⁴

Také povaha množného čísla v různých jazycích může být různorodá; inkluzivní, v níž je oslovená osoba ve výpovědi obsažena, exkluzivní, kdy oslovená osoba obsažená není, ale také může denotovat spíše než pluralitu pouhou kolektivnost, jako je tomu v jazyce *tingit*, jež se užívá např. na Aljašce, a v kterém může být množné číslo formálně vyjádřeno pouze v kombinaci jednotného čísla s číslovkou.³⁵

Ve světových jazycích, jež číslo rozlišují, bývá nejčastější odlišení na základě přidání či záměny gramatických morfémů (např. v italštině *il tavolo/ i tavoli*, v češtině *žena/ženy*). Existují však jazyky, v nichž je množné číslo vyjádřeno zdvojením lexikálních morfémů (např. v indonéštině vyjádříme slovo ‚knihy‘ reduplikací tohoto slova v jednotném čísle: *buku-buku*), v angličtině zase lze narazit na modifikaci lexikálních morfémů (*goose/geese*). Z hlediska sémantiky lze kategorii čísla vyjádřit také jinými formami – v italských gramatikách nalezneme na základě těchto forem čísla kupříkladu již výše zmíněné dělení substantiv, a to na počítatelná (*numerabili – il libro*), a nepočítatelná např. hromadná (*collettivi – la gente*) či látková (*di massa – la sabbia*), nebo užívání kvantifikátoru množství (*pizzico di sale*).³⁶

Podrobně se vyjádřením kategorie čísla jako takové zabývá Corbett. Podle něj se přítomnost této kategorie projevuje jak speciálními slovy a lexikálními prostředky, tak v syntaxi (prostřednictvím mluvnické shody) a v morfologii (mutací koncovek atd.).

Speciální ‚číselná slova‘, tedy slova, která sama o sobě vyjadřují formu čísla, nalezneme např. v tagalštině, kde nám výraz ‚*mga*‘ naznačuje, že následující substantivum bude v množném čísle – *mga bahay/domy*. Velmi zajímavé je tímto způsobem vyjadřované číslo také v Miskitu, jazyku užívaném v Nikaragui:

aras/kůň

aras kum/(nějaký) kůň

aras nani/koně.³⁷

³⁴ Čechová 2011: 153

³⁵ Čermák 2011: 140

³⁶ Jezek 2005: 30

³⁷ Corbett 2000: 133-134

Neobvyklý proces, který se praktikuje v italštině, tedy pouze v její psané formě, je vyjádření plurálu jmen reduplikací zkratky daného slova (jak částečnou, tak i úplnou). Úplným zdvojením se myslí zdvojení zkratky, která vyjadřuje dané slovo v singuláru např. pro slovo *verso* 'stránka' se užívá zkratka *il v.*, v plurálu pak tedy *i vv.* (*nei vv.* 31-87). Částečným zdvojením je míněno zdvojení poslední souhlásky onoho slova v singuláru, tedy ze slova *la pagina* 'stránka' *la pag. – le pagg.*, ovšem u tohoto slova je možná i úplná reduplikace (*pp.* 979-1026).³⁸

Co se týče lexikálních prostředků, uvnitř flexivního systému jistě existuje více či méně jednotek, které jsou pouhým doplněním čísla, a právě ty jsou příklady lexikálního vyjádření čísla. Například v jazyce *Obolo*, který je užíván v Nigérii, se většina jmen v závislosti na čísle nemění, tedy např. *úwù* 'je výraz jak pro singulár (*dùm*), tak pro plurál (*domy*). Pouze malé množství substantiv, jež mimochodem všechna denotují osoby, disponuje množným číslem: *gwún* ' /dítě ale *bɔn* 'děti. U tvoření plurálu zde dochází k modifikaci celého slova (podobně jako v již výše zmiňovaném příkladu substantiva v češtině s odlišným tvarem v čísle jednotném a množném *člověk – lidé*). Z tohoto je tedy patrné, že jazyk *Obolo* vyjadřuje množné číslo pouze lexikálně.³⁹

Nahlédnutím do gramatiky angličtiny zjistíme, že disponuje mnoha slovy, jejichž množné číslo se netvoří pravidelně a má odlišný status, na rozdíl od klasicky se tvořených tvarů plurálu přidáváním koncovky *-s*, případně *-es*, např. *tooth – teeth*. Takové formy jsou sice tvarům singuláru podobné, ale vykazují interní změnu v podobě transformace kmene a jsou to tedy lexikální prostředky vyjadřující plurál. Nalezneme také jazyky, v nichž výrazná část slovníku disponuje odlišnými formami množného čísla, formami, které jsou fonologicky stejné, ale nejsou podobné pravidelně; jedná se o druh systému, který má jeden dominantní způsob tvoření plurálu a několik způsobů nepravidelných. Někdy však není zcela jasné, zda má daný jazyk onen dominantní způsob tvoření plurálu pouze jeden.⁴⁰

Podíváme-li se na syntax, k vyjádření čísla dochází prostřednictvím shody tedy sjednocením hodnot gramatických kategorií. Je to rozšířený a různorodý jev, který se však nevyskytuje ve všech jazycích. Shoda je záležitostí syntaxe, neboť syntaktická role

³⁸ Serianni 2007: 132

³⁹ Corbett 2000: 155

⁴⁰ Tamtéž: 155-156

příslušných položek ve větě je důležitá.⁴¹ Velmi často je ještě doplněna o další morfologické známky:

„Queste strade sono già veramente molto pericolose.“

Řídící je zde substantivum *strade*, které vyjadřuje pluralitu a sloveso je na něm mluvnicky závislé; jeho tvar koreluje s tvarem substantiva. Tvarově se zde musí shodovat v rámci jmenného syntagma rovněž ukazovací zájmeno *queste* a přívlastek *pericolose*, která také vyjadřují pluralitu. Můžeme se však setkat s jazyky jako je *Amele*, jeden z mnoha papuánských jazyků Nové Guineji, v němž je nominální číslo indikováno slovesem a pouze nepovinně také substantivem, přesněji jeho reduplikací.⁴²

„Syntax může mít přístup k morfosyntaktickým rysům, jako je právě číslo a rod, ale nikoli ke způsobu, jakým jsou realizovány morfologicky.“⁴³

Co se týče morfologického vyjádření čísla, jedná se o způsob velmi rozšířený ve světových jazycích a také dostatečně pestrý, proto se omezím na ty nejdůležitější poznatky v rámci tohoto způsobu. Je nutné si nejdříve uvědomit vztah mezi formami čísla a kmenem dané lexikální jednotky. Vezmeme-li v potaz jazyk, v němž existují dvě formy čísla, tedy singulár a plurál, budou se v něm od kmene slova tyto dvě formy lišit flexí či samotným tvořením kmene, případně se mohou oba tyto způsoby odlišnosti vyskytnout najednou. Pokud se tyto dvě formy čísla a kmen neliší, je zřejmé, že v daném jazyce číslo morfologicky vyjádřené není.

V některých jazycích koncovka substantiva, jakožto gramatický morfém napoví, zda se jedná o jednotné či množné číslo. Ale např. v ruštině sufix *-a* signalizuje jak singulár (*komnata*/'pokoj'), tak plurál (*krýl'ja*/'křídla'), ačkoliv u toho je kmen substantiva pro množné číslo odlišný od kmene v singuláru (*krýlo*/'křídlo')⁴⁴, a navíc dochází k palatalizaci konsonantu *l'*. Existují tedy jazyky, jež disponují flexivními třídami, ale i ty, co tyto třídy nemají. V jazycích právě jako ruština, kde rozlišujeme pravděpodobně čtyři flexivní třídy pro substantiva, můžeme odlišit význam jednotlivých

⁴¹ Corbett 2006: 1-2

⁴² Corbett 2000: 136-137

⁴³ Corbett 2006: 184

„Syntax can have access to morphosyntactic features, such as number and gender, but not to the way in which these are realized morphologically [...]“

⁴⁴ Corett 2000: 140-143

koncovek až s ohledem na konkrétní kmen slova, ke kterému je připojena. Nalezneme zde ale také výjimky, které nelze zařadit do žádné ze čtyř deklinací nebo dokonce několik stovek jmen, která se nedají skloňovat.

Vrátíme-li se k druhému způsobu odlišení forem čísla od kmene slova a zůstaneme ještě u ruštiny, ve slově *zákon-a* nás sufix *-a* informuje nejen o formě jednotného čísla, ale rovněž o druhém pádě slova. Koncovka *-a* tedy v tomto případě udává skutečnost, že slovo je v genitivu singuláru. Dochází k hromadění významů v jednom morfému, což je označováno jako ‚kumulace‘. Neexistuje způsob, jak oddělit informace o těchto dvou kategoriích. I zde se ale najdou výjimky, kdy lze číslo vyjádřit morfologicky bez kumulace, například v angličtině. Rovněž bychom našli jazyk, jako je uzbečtina, v němž je pro obě tyto kategorie užíván jiný způsob značení.

Podíváme-li se na kmen slov, také ten nám může napovědět číslo substantiva. Rozlišujeme však kmeny, které samy o sobě vyjadřují číselnou hodnotu a ty, jenž se vyskytují v kombinaci s flexí, která odlišuje číslo. Čím větší je změna v kmeni, tím větší je pravděpodobnost, že kmen je jediným ukazatelem čísla. Nejmenší změnou mohou být prozodické rozdíly v kmeni, tedy intonace, kvantita samohlásek aj. Dokonce i ty mohou být jediným ukazatelem číselné kategorie. Za další změnu v kmeni může být zodpovědný důraz ve slově.

O něco podstatnější rozdílnost mezi kmeny je pak znázorněna alternací. Vidět ji lze kupříkladu v makedonštině. Substantiva končící na *-k*, *-g* nebo *-x* nahrazují koncovky *-c*, *-z* či *-s*. K této změně však dochází ve specifických morfologických prostředích. Existují taky koncovky *-ki*, *-gi*, *-xi*. Co bylo kdysi pravidelnou fonologickou alternací je zachováno jako alternace morfologická.⁴⁵

Významnější modifikací je rozšíření, a to buď v jednotném či množném čísle, nebo případně u obou. Pozorovatelná je v ruštině ve slově *bolgarin*/‘Bulhar‘, jehož kmen je *bolgar-*, což je identickým kmenem jako pro formy nominativu plurálu *bolgar-y*. Kmen singuláru se však liší, *bolgarin-*.⁴⁶ Dostáváme se k odlišnému typu změny kmenů, a to k reduplikaci. Ta vyžaduje užití materiálu konkrétní lexikální jednotky. Setkáme se s ní například v australských či austronéských jazycích. Reduplikace však nestanovuje část, která se má kopírovat. Její obsah je závislý na základním flexivním

⁴⁵ Corbett 2000: 144-147

⁴⁶ Tamtéž: 141

kmene. Například v dialektu *Ilocano*, kterým se mluví na Filipínách, množné číslo vytvořené reduplikací naznačuje, že kopírování celého kmene je v tomto jazyce vyloučené. Proto dochází k prodloužení vokálu, aby zapadal do vzoru silné slabiky:

trák/'náklad'ák' – *tra:-trák*/'náklad'áky'

Ovšem radikální změnou kmene jsou interní modifikace. Ty jsou běžné u některých germánských jazyků. V němčině je taková forma plurálu zmiňovaná jako *umlaut* – tvar s přehláskou. Například u slova *Apfel*/'jablko' – *Äpfel*/'jablka' je právě tato přehláska jediným ukazatelem množného čísla.⁴⁷

„Neexistuje jazyk, v němž by plurál nedisponoval alespoň jedním nenulovým alomorfem, ale nalezneme jazyky, v nichž je jednotné číslo vyjádřeno pouze nulou. Duál a triál nejsou téměř nikdy vyjádřené pouze nulou.“⁴⁸ Zatímco tedy singulár může mít nulový projev, plurál v daném jazyce obvykle nebude mít nulové vyjádření. Pro singulár je to docela běžné, avšak pro plurál je tato forma vyjádření méně obvyklá, dokonce i pro menší skupiny lexikálních jednotek.

Číslo je tedy většinou vyjádřené vícero prostředky, většinou je to ale za pomoci dvou různých způsobů najednou: morfologicky a pomocí shody, morfologicky a pomocí číselných slov nebo běžně také dvěma i více morfologickými způsoby.

Zajímavý je aspekt dvojího plurálu, kdy jsou známy dvě formy pro tuto hodnotu čísla, respektive druhý tvar nahrazuje tvar původní, např. v angličtině plurál *childre*/'dětí' byl nahrazen sekundární, modernější formou *children*. Tento jev je rozšířený v mnoha jazycích. Je třeba jej ale odlišit od případů, kdy se v daném jazyce vyskytují dvě formy množného čísla, které se stále používají, avšak s malinko odlišnou denotací. V italštině se kupříkladu vyskytuje substantivum, které je v jednotném čísle mužského rodu – *l'osso*/'kost'. Ovšem pro číslo množné nalezneme dvě varianty s odlišným lexikálním významem; *le ossa*/'kosti', které jsou rodu ženského a vystihují kosti jednoho člověka, kostru, druhá forma je v rodě mužském – *gli ossi*. Ta sice také

⁴⁷ Corbett 2000: 148-149

⁴⁸ Tamtéž: 151

označuje kosti, ovšem ty, které k sobě úplně nepatří, například mluvíme-li o kostech pro psa.⁴⁹

Gramatickou kategorií čísla, a především pak tvořením pravidelného a nepravidelného množného čísla v italštině, jakožto předmětem této diplomové práce, se budeme zabývat podrobně v následujících kapitolách.

⁴⁹ Corbet 2000: 153

3. Kategorie čísla – rys morfosyntaktický vs. morfosémantický

O kategorii čísla je obvykle pojednáváno jakožto o morfosyntaktickém rysu, který je podstatný jak pro syntax, tak pro morfologii, a jehož vztah k sémantice není vždy přímočarý,⁵⁰ což si v rámci této kapitoly později vysvětlíme. Lze jej tedy označit jako nejasný morfosyntaktický rys, neboť ukrývá značné množství zvláštností.

Typologii rysů, obzvláště pak právě rysům morfosyntaktickým, se věnuje opět Corbett, a to hned v několika svých pracích. Problematiku morfosyntaktický rys versus morfosémantický rys, ale i srovnání s jinými rysy zachycuje napříč různými světovými jazyky (především angličtinou, němčinou, ze slovanských jazyků ruštinou a slovinštinou) v díle *Features*; ačkoliv kategorii čísla jako takové se věnuje již v díle *Number*, kde ještě o čísle, jakožto o rysu morfosyntaktickém, nemluví.

Rozdílnost těchto dvou rysů obecně spočívá ve způsobu, jakým zapadají do systému daného jazyka nežli v odlišnosti jednotlivých příkladů jejich použití. Morfosémantické rysy jsou řízené sémantickými pravidly, odrážejí se v morfologii, avšak nejsou důležité pro syntax. Např. slovesný čas a vid jsou typickými morfosémantickými rysy. Oproti těmto stojí např. gramatické kategorie osoby či rodu, jež jsou rysy, které se také reflektují v morfologii a jsou sémanticky nabitě, avšak své místo mají rovněž v syntaxi. Jedná se o rysy morfosyntaktické, lépe řečeno ‚morfosyntakticko-sémantické‘⁵¹, (ačkoliv tento termín se nevyskytuje, podle Corbetta je třeba neopomínat všechny důležité prvky rysu). Jak již bylo uvedeno výše, existují ještě další rysy, jimiž se Corbett v díle zabývá, a které se také projevují v morfologii, ale nejsou ani sémanticky nabitě, ani podstatné v rámci syntaxe.

Když se podíváme například na kategorii rodu, morfosyntaktický rod sice koresponduje s rodem sémantickým, často ale pouze částečně. Avšak méně evidentní nesoulad mezi komponenty nalezneme právě u kategorie čísla – morfosyntaktické číslo a sémantické číslo nejsou ekvivalenty; je zde pozorovatelná rozdílnost v sémantické hodnotě čísla s odlišnou lexikální jednotkou, která je zásadně omezená hierarchií životnosti. Např. v angličtině ‚*we, they, scissors, cheeses*‘ jsou slova vyjádřená všechna

⁵⁰ Corbett 2012: 6

⁵¹ Tamtéž: 48

shodně v plurálu za morfosyntaktickým účelem – vytvoření mluvnické shody, ale liší se ve významu, který je připisován jejich pluralitě.⁵²

Jeden stejný rys se může lišit v závislosti na určitém jazyce. Tímto se dostáváme ke kategorii čísla, u kterého není zařazení tak jednoznačné. „*If number is restricted to occurring on nouns it is morphosemantic in that language; if it also participates in agreement then it is morphosyntactic.*“ Corbett tedy uvádí, že číslo může být jak rysem morfosémantickým, tak morfosyntaktickým. Jestliže je totiž výskyt této kategorie vymezen pouze v rámci substantiv, jedná se v daném jazyce o rys morfosémantický. Pokud se ale zároveň podílí na mluvnické shodě, lze jej zařadit mezi rysy morfosyntaktické.⁵³

Morfosyntaktické rysy jsou rysy propojené, u nichž lze pozorovat zajímavé vzájemné chování. Podíváme-li se na individuální lexikální jednotku a zvážíme možnosti výběru, které jsou k dispozici u různých typů rysů, zjistíme, že morfosémantické rysy poskytují možnost volby (např. sloveso se může vyskytovat v různých časech nebo mít jiný vid, dle sémantické náležitosti). Naopak morfologické rysy obvykle nepředstavují žádnou volbu (dané jméno či sloveso spadá do určité flexivní třídy a nemá jinou možnost).

Každý morfosyntaktický rys musí mít alespoň nějaké vlastnosti, které vyplývají z pravidel syntaxe. Na rozdíl od rysů morfologických, tyto rysy (především číslo a rod) nejsou nikdy zcela libovolné, což platí za předpokladu, že vezmeme daný rys a jeho hodnoty jako celek, i když mohou být v konkrétním použití libovolné.⁵⁴ Co se týče možnosti volby u tohoto rysu, substantivum smí na základě sémantiky poskytnout různé možnosti pro číselnou hodnotu, ale sloveso, které je ve větě s daným substantivem ve shodě, sdílí jeho číselnou hodnotu v rámci této mluvnické shody, tedy shody podmětu s přísudkem. Na základě těchto možností výběru lze říci, že se nevztahují na všechny

⁵² Corbett 2012: 47-48

⁵³ Tamtéž: 48-49

⁵⁴ Corbett 2006: 123

morfosyntaktické rysy stejným způsobem; jsou to všechno propojené rysy, ale jejich souvislosti se napříč rozhraním liší.⁵⁵

Vedle úvah nad rozdíly mezi těmito rysy se Corbett také zamýšlí nad rozdíly mezi vlastnostmi jednoho daného rysu, které se mohou lišit. Zásadní pozoruhodností právě morfosyntaktických rysů totiž je, že ve většině případů se vlastnosti určitého rysu chovají podobně. Není tomu tak ale ve všech jazycích. Například kategorie čísla v sánkrtu má tři podoby, tedy tři morfosyntaktické hodnoty – singulár, duál a plurál, a každý z nich má stejné chování v rámci pravidel syntaxe, tedy sjednocené hodnoty na základě shody. Jinak je tomu například v maltštině. I zde existuje kategorie čísla ve formě singuláru, duálu a plurálu, ovšem jejich status je poněkud odlišný. Přibližně 30 maltských substantiv disponuje duálním číslem, z nichž pouhých 8 jeho užití vyžaduje; v ostatních případech lze duál nahradit plurálem s použitím číslovky.⁵⁶ Neexistuje tudíž jedinečná shoda pro duál, je stejná jako u plurálu. Kategorie čísla sice tedy je v maltštině morfosyntaktickým rysem, protože rozlišení jednotného a množného čísla odpovídá definici, ale duál má se svými hodnotami odlišný status bez jakéhokoliv dopadu na syntax. Svou povahou odpovídá hodnotě morfosémantického rysu.

Je zjevné, že morfosyntaktické rysy prokazují ohromnou rozmanitost, ačkoliv jsou méně zkoumané nežli například slovní druhy samotné. Vystihují rozdílnosti také v morfologické podobě, které korelují s různými syntaktickými kontexty. Například sloveso se vyskytuje v různé formě podle toho, zda je podmět v jednotném či množném čísle.

V rámci kategorie čísla je vhodné rovněž zmínit další zajímavé rysy, ty morfologické, které se od rysů morfosyntaktických také odlišují, protože charakterizují rozdíly forem, které jsou nezávislé na syntaxi – můžeme tedy objevit jednotky stejného slovního druhu, které tvoří stejnou morfosyntaktickou hodnotu, ale s odlišným fonologickým materiálem, například pokud různá slovesa ilustrují shodu s podmětem prostřednictvím alternativních metod. Na základě toho rozlišujeme flexivní třídy, deklinace pro substantiva a konjugace pro slovesa. Morfologické rysy mají obvykle jednu hodnotu pro každou lexikální jednotku, tudíž určité substantivum nebo sloveso

⁵⁵ Corbett 2012: 48-49

⁵⁶ Tamtéž: 185

patří do té či oné flexivní třídy, zatímco může disponovat odlišnými hodnotami v rámci morfosyntaktického rysu čísla, např. množné číslo bude realizováno odlišně na základě flexivní třídy daného substantiva/slovesa.⁵⁷ Můžeme také říci, že flexivní třídy nejsou prostředkem k realizaci morfosyntaktických vlastností. Ráda bych ale podotkla, že přítomnost morfosyntaktického či morfosémantického rysu je předpokladem pro rys morfologický. Bez jednoho z nich by neexistovaly alternativní realizace, díky nimž jsou morfologické rysy nepostradatelné.

Co se týče italské gramatiky, zde je kategorie čísla zcela zjevně rysem morfosyntaktickým:

La legge è stata molto criticata perché è stata approvata tramite voto di fiducia.

Le leggi sono state molto criticate perché sono state approvate tramite voto di fiducia.

**La legge sono state molto criticate perché sono state approvate tramite voto di fiducia.*

**Le leggi è stata molto criticata perché è stata approvata tramite voto di fiducia.*

Znamená to tedy, že varianty, v nichž syntaktická shoda neplatí, jsou chybné. Existují ovšem případy, v nichž je množné číslo považováno spíše za rys lexikální.

⁵⁷ Corbett 2012: 50-51

4. Kategorie čísla v italštině – pravidelné tvoření plurálu

Jak již bylo řečeno, v rámci kategorie čísla v italštině rozlišujeme singulár a plurál. Obecně v italské gramatice platí, že zatímco v jednotném čísle se vyskytují v obou rodech, mužském i ženském, koncovky *-a*, *-o* a *-e*, množné číslo podstatných jmen se tvoří pomocí koncovek *-i* a *-e*, kdy *-e* je zakončení pro plurál rodu ženského, zatímco koncovku *-i* můžeme naleznout u plurálů obou rodů. Samozřejmě existuje několik výjimek a nepravidelností, ty prozatím vynecháme.

Způsob systematického tvoření množného čísla je možné rozdělit do tříd podle rodu daného substantiva, zda mu připisujeme rod mužský či ženský. Ty si popíšeme v následujících podkapitolách. V italštině je to ovšem ten méně pestrý způsob tvorby plurálu.

4.1. Množné číslo podstatných jmen rodu mužského

Substantiva mužského rodu mohou mít v jednotném čísle tři typy zakončení, a to *-o* (*il sasso*), *-a* (*il problema*), *-e* (*il giudice*). Na základě těchto koncovek existují pravidla pro tvoření množného čísla.

1. Většina substantiv zakončených na *-o* má v množném čísle koncovku *-i* (*il bambino/i bambini* – ‘dítě/děti’). S tvorbou této formy čísla je spojena i změna výslovnosti, která je dána postavením přízvuku u konkrétního substantiva:

maskulina zakončená na *-co*, *-go*

- substantiva, která mají přízvuk na druhé slabice od konce tzv. ‚paroxytona‘ (*i piani*), zachovávají v plurálu tvrdou (velární) výslovnost [k], [g]; ta se vyznačuje písmenem ‚h‘ (*-chi*, *-ghi*): *il cuoco/i cuochi* – ‘kuchař/kuchaři’, *il fungo/i funghi* – ‘houba/houby’⁵⁸
- ‚proparoxytona‘ (*gli sdrucoli*) neboli substantiva mající přízvuk na třetí slabice od konce, získávají v plurálu výslovnost palatální [č], [dž], v písmu vyjádřeno koncovými *-ci*, *-gi*: *il sindaco/i sindaci* – ‘starosta/starostové’, *il ornitologo/gli ornitologi* – ‘ornitolog/ornitologové’

⁵⁸ Dardano – Trifone 2006: 179

- v této třídě se vyskytují případy substantiv, kdy je možné užití dvou tvarů množného čísla, avšak s jinou frekvencí výskytu: *il chirurgo* ('chirurg') – *i chirurghi/i chirurgi*; *il sarcofago* ('sarkofág') – *i sarcofagi/i sarcofaghi*; *l'intonaco* ('omítka') – *gli intonaci/gli intonachi*⁵⁹

V rámci tohoto zakončení narazíme na velmi zajímavé výjimky jako např. palatalizaci typu *l'amico/gli amici*, kterým se budeme věnovat podrobněji v další kapitole v rámci nepravidelností, stejně jako substantivům s dvěma tvary plurálu.

maskulina zakončená na -io

- substantiva s přízvučnou koncovkou *-i + -o* mají v množném čísle tvar *-ii* s přízvukem na prvním *-i* (*lo zio/gli zii* – 'strýc/strýcové', *il rinvio/ i rinvii* – 'odklad/odklady')
- pokud se však jedná o substantiva s nepřízvučným zakončením *-i + -o*, mají v plurálu pouze jedno *-i* (*l'occhio/gli occhi* – 'oko/oči', *il cambio/i cambi* – 'změna/změny'); tentýž případ nastává i v případě substantiv, u kterých je *-i-* v koncovce singuláru jen grafickým znakem: *il figlio/i figli* – 'syn/synové', *il viaggio/i viaggi* – 'cesta/cesty'⁶⁰

U takto zakončených substantiv (*-io*) může dojít k situaci, že se některé tvary jmen shodují s tvary jiných jmen nebo také s adjektivy zakončenými na *-o*, *-e*, a *-a*. Aby se zamezilo významovým nesrovnalostem, je možné oba výrazy od sebe diferencovat, například u dvojic lišících se od sebe místem přízvuku lze tento přízvuk vyznačit, a to zdvojením *-i-* nebo průtažným přízvukem na konci, ačkoliv tato odlišení nejsou v italštině závazná:

il principe/ i princìpi – 'kníže/knížata'

il principio/ i princìpi, i principii, i principî – 'začátek/začátky'

Podobně je tomu u substantiv, která mají přízvuk na stejné slabice. V koncovce těchto jmen na *-io* dochází k diferenciaci za pomoci *-ii*. Např.:

l'omicida/gli omicidi – 'vrah/vrahové'

⁵⁹ Dardano – Trifone 2006: 179

⁶⁰ Hamplová 2004: 72

l'omicidio/gli omicidii – 'vražda/vraždy'⁶¹

2. Maskulina zakončená na *-a* mají v množném čísle koncovku *-i*: *il poeta/i poeti* – 'bádník/bádníci', *il programma/i programmi* – 'program/programy', atd.
Substantiva s koncovkou *-ca, -ga* si v plurálu zachovávají velární výslovnost [k] a [g]: *il monarca/i monarchi* – 'monarcha/monarchové', *lo stratega/gli strateghi* – 'stratég/stratégové' aj.
3. Maskulina, která v singuláru disponují koncovkou *-e* jsou v plurálu běžně zakončena koncovkou *-i*. Např.: *il giudice/i giudici* – 'soudce/soudci', *il padre/i padri* – 'otec/otcové'.⁶²

4.2. Množné číslo podstatných jmen rodu ženského

Italská substantiva ženského rodu v singuláru mohou mít stejně jako maskulina tři typy zakončení: *-a* (*la giornalista*), *-e* (*la luce*), *-o* (*la mano*). Také zde tedy můžeme jména rozdělit do pomyslných skupin na základě pravidel při tvoření plurálu.

1. Feminina s koncovkou *-a* mají v plurálu zakončení v podobě koncovky *-e*:

l'ombra/le ombre – 'stín/stíny'

la giornalista/le giornaliste – 'novinárka/novinárky'

substantiva zakončená na *-ca, -ga*

- podobně jako je tomu u plurálu maskulin, rovněž tady platí, že si feminina zakončená na *-ca, -ga* uchovávají velární výslovnost, a to vložním písmene *,h'*, například u slov: *la mosca/le mosche* – 'moucha/mouchy', *la collega/le colleghe* – 'kolegyně/kolegyně(PL)'⁶³

substantiva s koncovkami *-ia, -cia* a *-gia*

- v případě zakončení substantiv koncovkami *-ia, -cia, -gia* s přízvukem na *-i*, dochází v plurálu k přeměně na koncovku *-ie*:

la scia/le scie – 'stopa/stopy'

la farmacia/le farmacie – 'lékárna/lékárny'

la bugia/le bugie – 'lež/lži'

⁶¹ Tamtéž: 73

⁶² Dardano – Trifone 2006: 181

⁶³ Hamplová 2004: 74

Pokud však substantiva zakončená na *-cia* a *-gia* mají přízvuk na kmeni slova, mohou v množném čísle nastat dvě možnosti:

- předchází-li před *-c-* a *-g-* samohláska, budou mít koncovky tvar *-cie*, *-gie* (*la camicia/le camicie* – ‘košile/košile(PL)’, *la ciliegia/le ciliegie* – ‘třešeň/třešně’)
- nachází-li se však před *-c-* a *-g-* souhláska, budou jména zakončena na *-ce* a *-ge* (*la provincia/le province* – ‘kraj/kraje’, *la spiaggia/le spiagge* – ‘pláž/pláže’)

Toto vynechávání samohlásky *-i-* ovšem není pravidlo, jedná se spíše o praktický manévr, jenž zjednodušuje etymologickou zásadu, která je ovšem historicky podložená, ale složitější, co se týče uplatnění. *-I* se ponechává ve slovech původem z latiny či řečtiny a u ostatních ‘obyčejných’ slov je tendence jej potlačit. Avšak etymologické i praktické hledisko mohou koexistovat, neboť takových případů není mnoho. Nicméně v současném jazyce je trendem moderních autorů eliminovat stále více *-i-*, která jsou s ohledem na výslovnost přebytečná.⁶⁴

2. Substantiva ženského rodu s koncovkou *-e* mají stejně jako maskulina v množném čísle zakončení na *-i*, například *la canzone/le canzoni* – ‘píseň/písně’, *la luce/le luci* – ‘světlo/světla’ aj.

Pokud jsou tato substantiva zakončena na *-ie*, v plurálu mají ve většině případů jen jedno *-i*. Jedná se pouze o tyto tři jména, ostatní patří mezi substantiva neměnná, která si představíme až v rámci další kapitoly:

la moglie/le mogli – ‘manželka/manželky’, *l'effigie/le effigi* – ‘obraz/obrazy’ a *la superficie/le superfici* – ‘povrch/povrchy’

3. Koncovka *-o* je posledním typem zakončení u této kategorie v italštině. Ta v množném čísle přechází na *-i*. Takto jsou zakončena, podle dělení Hamplové, pouze tři substantiva, ačkoliv ve většině gramatik považují za jediný regulérní příklad *la mano/le mani* – ruka/ruce, u zbylých dvou je tvar množného čísla sporný, *la virago/le viragini* – ‘mužatka/mužatky’ kdy lze narazit rovněž na tvar *le virago*, *l'eco/gli echi* – ‘ozvěna/ozvěny’, u něhož dokonce dochází k přechodu k mužskému rodu.⁶⁵ S koncovkou *-o* v ženském rodě je také spjata mnoho výjimek v podobě slov neměnných a jiných nepravidelností.

⁶⁴ Dardano – Trifone 2006: 177-178

⁶⁵ Hamplová 2004: 74-75

5. Kategorie čísla v italštině – nepravidelné tvoření plurálu

Po nesporně daných pravidlech pro pravidelné tvoření plurálu, italská gramatika ukrývá mnohem různorodější problematiku v rámci kategorie čísla, a to nepravidelné tvoření množného čísla.

Nepravidelností při tvoření plurálu substantiv nalezneme hned několik typů. Nejdříve se podíváme zpět do tříd vymezených v rámci pravidelného tvoření; téměř u každé totiž nalezneme několik slov, jejichž tvar v množném čísle se od ostatních méně či více odlišuje. Poté si vytvoříme v rámci podkapitol typologii substantiv na základě nepravidelností, jimiž formy čísla, především plurálů, disponují.

Součástí tohoto úseku práce budou také praktická vyhledávání, a to v italském výkladovém slovníku *Lo Zingarelli* a v italských jazykových korpusech. Ta budou zahrnuta u každé podkapitoly, v níž lze narazit na substantiva, která disponují dvěma plurály stejného či velmi blízce podobného významu.

Ráda bych stručně charakterizovala korpusy, které budou základním pramenem praktické stránky práce. Za účelem vyhledání daných vzorků použiji dva italské synchronní korpusy, *itWac* a *CORIS/CODIS*, v nichž lze vyhledávat výskyty slov či slovních spojení, informovat se o četnosti daných výskytů a rovněž o jejich zdrojích. Obecně lze o korpusu říci, že je souborem počítačově uložených textů, jenž bývá využíván především jako nástroj k jazykovému bádání. *ItWac* je korpus čítající téměř 2 miliardy slov, dostupný v rámci akademického projektu ‘Český národní korpus’, který ukrývá především korpusy psaného českého jazyka, ale rovněž ty cizojazyčné. Je utvořen z textů shromážděných na internetu. Oproti tomu *CORIS/CODIS* je korpus psané italštiny, jenž čerpá především z knih, novin, akademických textů aj., a který je podstatně méně rozsáhlý – čítá asi 130 milionů slov.⁶⁶

⁶⁶ http://www.treccani.it/enciclopedia/corpora-di-italiano_%28Enciclopedia-dell%27Italiano%29/

5.1. Výjimky z pravidelných plurálů

výjimky v ženském rodě:

- u substantiv zakončených na *-a* nalezneme v gramatikách tyto dvě výjimky:

l'ala/le ali – ‘křídlo/křídla‘

l'arma/le armi – ‘zbraň/zbraně‘

Plurály *le ale* a *le arme* jsou přitom také uváděny, ale jako zastaralé.⁶⁷

výjimky v mužském rodě:

- ve třídě mužských substantiv s koncovkou *-o* nalezneme asi nejznámější nepravidelnosti při tvorbě množného čísla:

l'oumo/gli uomini – ‘muž(člověk)/muži(lidé)‘

il dio/gli dei – ‘bůh/bohové‘

il tempio/i templi (nebo *i tempii*) – ‘chrám/chrámy‘

il semidio/i semidei – ‘polobůh/polobohové‘

Zde jsem si ověřila existenci obou plurálů slova *il tempio* pomocí výkladového slovníku. V rámci korpusů jsem poté testovala frekvenci výskytů plurálů *i templi* a *i tempii*. Výsledky dopadly dle očekávání, většinou je v gramatikách uváděn první tvar jako ten frekventovanější, čemuž počet výskytů odpovídá.

V *itWacu* při zadání jednoduchých dotazů CQL: [word="templi" & tag="NOUN"] a dále CQL: [word="tempii" & tag="NOUN"] (kdy ‘word‘ je zkratka pro konkrétní slovní tvar a ‘NOUN‘ je upřesnění, že dané slovo musí být substantivum) bylo zjištěno 7234 výskytů pro plurál *i templi* a 42 výskytů pro tvar *i tempii*. V korpusu *CORIS/CODIS* dotazy vypadaly takto: [word="templi" & pos="NN"] a [word="tempii" & pos="NN"] (‘pos‘ je označení pro slovní druhy, ‘NN‘ zkratka pro jména). Zde byly frekvence nižší, 782/1. Při vyhledávání konkrétnějších dotazů ve formě CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="templi" & tag="NOUN"] a pro druhý tvar

⁶⁷ Dardano – Trifone 2006: 177

plurálu CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="tempii" & tag="NOUN"] (došlo k přidání členu a možných předložkových členů pro množný mužský tvar substantiva a také upřesňující informace, že tyto členy se mohou vyskytovat přímo u hledaného jména či na druhé pozici, vždy však vlevo od něj) operace v *itWacu* dopadla následovně: 4265 výskytů pro *i templi* a 21 výskytů pro *i tempii*; v *CORIS/CODIS* frekvence vypadala takto: 455/0. **Plurál *i templi* je tedy na základě těchto výsledků mnohonásobně frekventovanější.** Hledaná substantiva mohou ve větě stát samozřejmě i bez členů, což může výsledky do jisté míry zkreslovat. Správnost výsledků ovlivňuje také fakt, že v rámci tagování lze v korpusech narazit na chyby.

- výjimky mezi substantivy se zakončením na *-a* nalezneme pouze tuto výjimku:

il belga – i belgi – ‘Belgičan/Belgičané‘

- zakončení *-e* má v rodě mužském tuto nepravidelnost:

il bue/i buoi – ‘vůl/volové‘

- zakončení *-io* rovněž není bez odchylek ve tvoření tvaru množného čísla, u několika substantiv dochází k přechýlení do rodu ženského a získávají tak koncovku *-a* např.:

il migliaia/le migliaia – ‘tisícovka/tisícovky‘

l’ouvo/le uova – ‘vejce/vejce(PL)‘

il paio/le paia – ‘pár/páry‘⁶⁸

- u zakončení na *-co* a *-go* nalezneme mnoho výjimek; proparaxytona mají velární výslovnost u všech substantiv zakončených na *-fugo*, u neživotných substantiv s koncovkou *-logo* a dalších:

il catalogo/i cataloghi – ‘katalog/katalogy‘

il profugo/i profughi – ‘uprchlík/uprchlíci‘

il carico/i carichi – ‘náklad/náklady‘

l’obbligo/gli obblighi – ‘závazek/závazky‘⁶⁹

⁶⁸ Hamplová 2004: 70-73

⁶⁹ Dardano – Trifone 2006: 179

Velmi zajímavé jsou výjimky substantiv s tímto zakončením u paroxyton, kterým věnujeme následující podkapitulu.

5.1.1. *Palatalizace*

Proces palatalizace je značně rozšířen v románských jazycích. Tyto synchronní alternace mohou být pozorovatelné v odlišných podobách v rámci flexivní morfologie v různých lexikálních kategoriích současného standardního italského jazyka.⁷⁰

U mužských paroxyton zakončených na *-co*, *-go* lze narazit na nepravidelné tvoření, které je zapříčiněné právě palatalizací, přesněji tedy palatalizací velárních souhlásek. U těchto slov s přízvukem na předposlední slabice tedy dochází k měkčení:

l'amico/gli amici – ‘kamarád/kamarádi‘

il nemico/i nemici – ‘nepřítel/nepřátelé‘

il greco/i greci – ‘Řek/Řekové‘

il porco/i porci – ‘vepř/vepři‘⁷¹

Palatalizaci velárních souhlásek a její aplikaci podrobněji popisuje Krämer. Z pohledu synchronního se jedná o fonologický proces, který ovlivňuje danou skupinu souhlásek jejím změkčením, při kterém se přesouvá místo artikulace směrem dopředu. Fonologická aktivita, jako je například právě palatalizace, je hlavním kritériem k vytvoření funkčního systému v italštině. Většina italských jmen sice neznázorňuje tuto palatalizaci na hranici morfémů, tedy v slabikách uprostřed slova, avšak hrstka výše zmíněných substantiv tímto jevem disponuje.⁷²

Italská ortografie je celkem přímočará a fonologicky orientovaná, přesto jsou vidět některé fonologické změny, jako v průběhu palatalizace. Krämer však v italštině rozlišuje dva typy palatalizace, při kterých vznikají afrikáty: ‘*afrikaci*’, při které nastává obměna dentální plozivy za alveolární afrikát, a dále ‘*palatalizaci velárních souhlásek*’,

⁷⁰ Krämer 2009: 58

⁷¹ Hamplová 2004: 70-71

⁷² Krämer 2009: 4

u které dochází k záměně velární plosivky za postalveolární afrikát.⁷³ V rámci této práce je pro nás podstatný právě druhý typ palatalizace, samozřejmě s orientací na substantiva.

Tato palatalizace je omezena na lexikální třídy a v rámci substantiv se jedná o jev lexikálně idiosynkrativní.⁷⁴ Jak jsme již viděli výše, v italštině se vztahuje pouze na maskulina množného čísla. Velární nebo dorzální plosivky jsou realizovány jako palatální afrikáty před dlouhou přední samohláskou, například u substantiva *amico* – a'mi:ko/a'mi:tʃi – 'kamarád/kamarádi'; ovšem jinak je tomu u *amica* – a'mi:ka/a'mi:ke – 'kamarádka/kamarádky', u ženského rodu totiž k alternaci nedochází. Stejně tak střídání nelze aplikovat u substantiv s palatálním afrikátem v singuláru např.: jméno *cuoco* – kwɔ:ko/kwɔ:ki – 'kuchař/kuchaři'. Existují však substantiva, která kolísají někde mezi těmito možnostmi; plurály těchto jmen totiž mohou být realizovány s palatalizací nebo bez ní. Např. substantivum *manico*: 'maniko/'manitʃi/'maniki – 'madlo/madla'.⁷⁵

Rovněž slovník *Lo Zingarelli* zmiňuje *i manici/i manichi* jako dvě formy plurálu stejného významu od slova *il manico*, ačkoliv druhý uvedený tvar označuje za knižní. Během hledání výskytů v korpusu jsme použili pro *itWac* typy dotazu CQL: [word="manici" & tag="NOUN"] a CQL: [word="manichi" & tag="NOUN"], v druhém korpusu *CORIS/CODIS* v rámci 'raw frequency' byly dotazy [word="manici" & pos="NN"] a [word="manichi" & pos="NN"]. Větší korpus ukázal četnost výskytů slov *manici/manichi* 963/30, v menším korpusu jich bylo o poznání méně: 128/0. Při upřesnění [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}{0,1}[word="manici" & tag="NOUN"] a poté [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}{0,1}[word="manichi" & tag="NOUN"] byla frekvence nižší než u předešlého hledání; *itWac* vykazoval výskyty 425/3, korpus *CORIS/CODIS* při dotazech [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}{0,1}[word="manici" & pos="NN"] a [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}{0,1}[word="manichi" & pos="NN"] disponoval ještě nižším počtem frekvencí: 68/0. Výsledky v podobě nižších frekvencí jsou dle očekávání nižší, neboť se tato substantiva mohou vyskytovat i bez použití členu. **V rámci těchto vyhledávání lze říci, že tvar *i manici* je četnější.** U plurálů

⁷³ Krämer 2009: 56

⁷⁴ Tamtéž: 6

⁷⁵ Tamtéž: 58-59

manici/manichi by však nebyla nutná specifikace slovního druhu, protože se tvary tohoto příkladu vyskytují v italštině pouze jako jména. Četnosti výskytů bez tohoto upřesnění jsou shodné. Stejně tak specifikace členu u těchto dvou plurálů není nezbytná, protože se v italské gramatice nevyskytují shodné tvary s jinou podobou čísla či rodu. Na taková substantiva však narazíme v dalších podkapitolách. Stejnou formu dotazů proto tedy ponechám u každého hledaného výrazu.

Takových slov, jež disponují tvarem, který vznikl pomocí palatalizace velárních souhlásek, a která zároveň disponují další formou množného čísla se stejným významem, je v italštině více. První uváděný plurál je tvarem častějším, alespoň podle frekvence výskytů v rámci obou užívaných korpusů.

❖ *il farmaco* (‘lék’) – *i farmaci/i farmachi*

Pro dotazy CQL: [word="farmaci" & tag="NOUN"] a poté [word="farmachi" & tag="NOUN"] bylo nalezeno 60062/23 výskytů v korpusu *itWac*, na základě dotazů [word="farmaci" & pos="NN"] a [word="farmachi" & pos="NN"] byla frekvence výskytů v *CORIS/CODIS* 4733/0. Při rozšíření tvarů o člen a potenciální členy předložkové se četnost opět lišila jak pro výraz *i farmaci* při zadání dotazu CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"]{0,1}[word="farmaci" & tag="NOUN"], tak pro *i farmachi* s dotazem CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"]{0,1}[word="farmachi" & tag="NOUN"] byla frekvence výskytu 9666/5 ve větším korpusu, v menším korpusu pak na základě dotazů [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"]{0,1}[word="farmaci" & pos="NN"] a [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"]{0,1}[word="farmachi" & pos="NN"] při hledání v rámci ‘raw frequency’ byla četnost výskytů 821/0. Výskyt 0 v *CORIS/CODIS* utvrzuje data výkladového slovníku, kde je tvar *i farmachi* označen za nepoužívaný. Na základě *Itwacu*, kde lze výskyty tvarů srovnávat, je **plurál *i farmaci* frekventovanější**.

❖ *il fondaco* (‘sklad’) – *i fondachi/i fondaci*

Frekvence těchto dvou tvarů plurálu na základě dotazu CQL: [word="fondachi" & tag="NOUN"] a poté [word="fondaci" & tag="NOUN"] je 39/82 v *itWacu*, 6/0 je výsledek četnosti v druhém korpusu na základě dotazů [word="fondachi" & pos="NN"] a [word="fondaci" & pos="NN"]. Poprvé se na základě hledání v korpusech liší tvary s vyšší frekvencí, které se zatím vždy v rámci daných dotazů shodovaly. Zatímco v *itWacu* je četnější výskyt plurálu *i fondaci*, tento tvar se v *CORIS/CODIS* vůbec

nevyskytuje. Rovněž *lo Zingarelli* považuje tento palatalizovaný tvar za vzácný. Logicky vyplývá poměr počtu výskytů i v rámci rozšířených dotazů pro *itWac* CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="fondachi" & tag="NOUN"] a dále CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="fondaci" & tag="NOUN"] s frekvencí výskytů 29/41, 4/0 je pak četnost výskytů, kterou udává menší z korpusů podle výsledků dotazů [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="fondachi" & pos="NN"] a [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="fondaci" & pos="NN"]. **Množné číslo *i fondaci* má jednoznačně vyšší četnost výskytu v korpusu *itWac*, *CORIS/CODIS* však nenašel jediný výskyt tohoto tvaru.**

❖ *l'intonaco* (‘omítka’) – *gli intonaci/gli intonachi*

Ačkoliv výkladový slovník udává možné obě varianty, užívané **korpusy tvar *gli intonachi* nevyhledaly. Srovnávání výskytů je tedy bezpředmětné.** Pouze pro informaci, *itWac* obsahuje při jednoduchém dotazu 1392 frekvencí tvaru *gli intonaci*, *CORIS/CODIS* 77. Podíváme-li se na složitější dotaz v prvním zmiňovaném korpusu CQL: [word="gli|agli|dagli|degli|negli|sugli"][] {0,1} [word="intonaci" & tag="NOUN"], nalezneme 565 výskytů, ve druhém korpusu má hledané slovo na základě dotazu [word="gli|agli|dagli|degli|negli|sugli"][] {0,1} [word="intonaci" & pos="NN"] 33 výskytů palatalizovaného tvaru. Samozřejmě lze složitější dotaz u těchto slov, která začínají na samohlásku či písmeno ‘s’, rozšířit ještě o další tvary předložkových členů, rozdíl ve výskytech jsou pak již ale nepatrné.

❖ *il sarcofago* (‘sarkofág’) – *i sarcofagi/i sarcofaghi*

Gramatiky uvádí častější výskyt plurálu *i sarcofaghi*, ovšem **na základě četností výskytů obou korpusů je frekventovanější tvar *i sarcofagi*.** Při dotazu CQL: [word="sarcofagi" & tag="NOUN"] a [word="sarcofaghi" & tag="NOUN"] jsme zjistili frekvence 555/113 v korpusu *itWac*. Výskyt v rámci vyhledávání v *CORIS/CODIS* [word="sarcofagi" & pos="NN"] a [word="sarcofaghi" & pos="NN"] byl 60/36. 197 a 47 výskytů nalezneme ve větším korpusu na základě dotazů CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="sarcofagi" & tag="NOUN"] a CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="sarcofaghi" & tag="NOUN"], menší korpus disponuje výskyty 23 pro vyhledání rozšířených dotazů prvního tvaru [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="sarcofagi" & pos="NN"] a 14 pro tvar druhý [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="sarcofaghi" & pos="NN"].

❖ *il chirurgo* (‘chirurg’) – *i chirurgi/i chirurgi*

Lo Zingarelli považuje tvar *i chirurgi* za vzácně se vyskytující. Tuto tezi potvrzují rovněž korpusy. Po jednoduchém dotazu typu CQL: [word="chirurgi" & tag="NOUN"] velký korpus zobrazí 2564 výskytů slova *chirurgi*, 47 frekvencí zobrazí po zadání CQL: [word="chirurgi" & tag="NOUN"], tedy pro hledané slovo *chirurgi*. Při hledání těchto plurálů pomocí obdobných dotazů v *CORIS/CODIS* dostaneme 397 a 5 výskytů. V rámci dotazu [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="chirurgi" & tag="NOUN"] a pro druhý tvar [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="chirurgi" & tag="NOUN"] *itWac* objevil 1417x výskytů jména *i chirurgi* a 17x *i chirurgi*. 216/1 jsou frekvence výskytů těchto slov po zadání rozšířených dotazů v menším z korpusů [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="chirurgi" & pos="NN"] a pro méně užívaný plurál [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="chirurgi" & pos="NN"]. **Plurál *i chirurgi* je v obou korpusech mnohem frekventovanější.**

❖ *lo stomaco* (‘žaludek’) – *gli stomaci/gli stomachi*

S dotazy pro vyhledání slova *gli stomachi* neuspějeme ani v jednom z korpusů. Ačkoliv výkladový slovník uvádí používání obou tvarů těchto plurálů, ***gli stomachi* má 0 výskytů v rámci obou korpusů.** Nicméně tvar ***gli stomaci* vykazuje 437 výskytů v *itWacu* a 42 v *CORIS/CODIS*** v rámci jednoduchého dotazu. Co se týče rozšířeného vyhledávání, nalezneme 164 frekvencí tohoto plurálu v korpusu *itWac*: CQL: [word="gli|agli|dagli|degli|negli|sugli"][] {0,1} [word="stomaci" & tag="NOUN"]. V druhém korpusu je výskyt pouhých 14 frekvencí pro dotaz v rámci ‘raw frequency’ [word="gli|agli|dagli|degli|negli|sugli"][] {0,1} [word="stomaci" & pos="NN"].

❖ *il traffico* (‘provoz’) – *i traffici/i traffichi*

Gramatiky uvádí oba tyto tvary plurálu, ovšem s tímto tvrzením se neshoduje ani slovník *Lo Zingarelli*, ani korpusy. Přestože hledaný výraz *i traffici* má po zadání dotazu CQL: [word="traffici" & tag="NOUN"] 7941 výskytů v *itWacu* a 872 nálezů při dotazu [word="traffici" & pos="NN"] v druhém korpusu *CORIS/CODIS*, **tvar *i traffichi* nemá jediný výskyt.** Pro zajímavost, při konkrétnějším hledání CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="traffici" & tag="NOUN"] *itWac* disponuje 3268 výskyty plurálu *i traffici*, 547 frekvencí tohoto slova nalezneme v menším korpusu.

❖ *il mago* (‘kouzelník’) – *i maghi/i magi*

Tato dvojice plurálů se od ostatních liší, neboť druhá forma *i magi* je používána pouze ve spojení *i tre (Re) Magi*/‘Tři králové’. Co se tedy počtu výskytů týče, je více než pravděpodobné, že první tvar bude frekventovanější. Dotaz CQL: [word="maghi" & tag="NOUN"] našel ve velkém korpusu **5796 výskytů plurálu *maghi* a četnost výskytu byla relativně vysoká i u plurálu *magi* – 907 nálezů**. Dotaz [word="maghi" & pos="NN"] vyhledal v menším korpusu 486 frekvencí, se záměnou word="magi" bylo frekvencí 95. Při konkrétnějším hledání jsme rozšířili počet možných slov mezi členy a tvarem *i magi* [word="I|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}0,2}[word="magi" & tag="NOUN"] pro potřeby výskytu daného spojení. Četnost frekvencí byla 432 v *itWacu* a 51 v korpusu *CORIS/CODIS*. Druhý tvar plurálu disponoval 1559 výskytu v prvním zmiňovaném korpusu a 157 v korpusu druhém. Zde se však již počet eventuálních slov nerozšiřoval: [word="I|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}0,1}[word="maghi" & tag="NOUN"], [word="I|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][]{}0,1}[word="maghi" & pos="NN"]. **Plurál *i maghi* je tedy bezpochyby tvarem početnějším.**

5.2. Substantiva složená

V italštině jsou substantiva složená (*le parole composte*) produkována procesem skládání (*la composizione*), díky němuž světlo světa spatří nová slova, která jsou tvořená ze dvou či více slov různých druhů. Italština má mnoho druhů složených substantiv, na nichž závisí tvoření množného čísla, přesněji řečeno na jejich typu a uspořádání ve slově.

Někteří lingvisté kompozita rozdělují právě na základě spojení daných slovních druhů (Patota, Dardano a Trifone), u kterých pak definují koncovky plurálu. Hamplová má v rámci tvoření množného čísla odlišené 4 základní skupiny, díky kterým je systém přehlednější:

I. Koncovka se mění u druhého komponentu, pokud slovo tvoří:

a) substantivum + substantivum

l'arcobaleno/gli arcobaleni – ‘duha/duhy‘

la banconota/ le banconote – ‘bankovka/bankovky‘

Ovšem i u nepravidelného tvoření plurálu najdeme slova, která se odlišují, např.:

il crocevia/i crocevia – ‘křižovatka/křižovatky‘

il pescespada/i pescispada – ‘mečoun/mečouni‘⁷⁶

Pakliže je prvním ze složek jméno *capo-*, slova tvoří plurál různými způsoby:

- změna u prvního komponentu:

il capoufficio/i capiufficio – ‘vedoucí kanceláře/ vedoucí kanceláří‘

- změna u druhého komponentu:

il capogiro/i capogiri – ‘závrat'/závratě‘

- u kompozita v ženském rodě zůstává singulár i plurál ve stejném tvaru:

la capoclasse/le capoclasse – ‘předsedkyně třídy/předsedkyně tříd‘⁷⁷

b) adjektivum + substantivum

il francobollo/i francobolli – ‘známka/známky‘

l'altoparlante/gli altoparlanti – ‘amplion/ampliony‘

- také zde nalezneme několik nepravidelností např. u feminin, u kterých dochází ke změně v koncovkách obou elementů či u jmen, která zůstávají neměnná:

la mezzaluna/le mezzeluna – ‘půlměsíc/půlměsíce‘

il purosangue/i purosangue – ‘čistokrevník/čistokrevníci‘

⁷⁶ Hamplová 2004: 75

⁷⁷ Dardano – Trifone 2006: 186

- mezi těmito kompozity můžeme rovněž vidět příklady slov, která disponují dvěma plurály:

il bassopiano/i bassopiani/i bassipiani – ‘nížina/nížiny‘

l'altopiano/gli altopiani/gli altipiani – ‘náhorní plošina/plošiny‘⁷⁸

U složených slov nejsou dva plurály neobvyklé. *Bassopiani* se v rámci dotazu [word="bassopiani" & tag="NOUN"] v korpusu *itWac* objevuje 39x, *bassipiani* se stejným dotazem zde nalezneme 63x; **zde je tedy tvar *bassipiani* tvarem užívanějším**. Při konkrétnějším zadání se frekvence výskytu odlišuje na základě případů užití plurálu bez členu, frekvence je v rámci tohoto korpusu 24 výskytů pro *bassopiani*: [word="I|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="bassopiani" & tag="NOUN"], pro druhý tvar plurálu je to 40. Co se týče druhého korpusu, zde je četnost výskytů těchto plurálů minimální, *bassopiani* 6x, *bassipiani* 4x; při konkrétnějším dotazu 3x a 2x. V korpusu *CORIS/CODIS* je tedy frekventovanější plurál *bassopiani*, avšak rozdíl mezi výskyty obou plurálů je zanedbatelný, stejně jako samotný výskyt v rámci tohoto korpusu.

Podobně je tomu u vyhledávání četnosti výskytů plurálů *gli altopiani* a *gli altipiani*. V rámci korpusu *itWac* je výskyt slova *altopiani* 684, druhý tvar má výskytů mnohem více – 1620. Při rozšířeném dotazu se vyskytují frekvence 451 a 1163 příkladů užití. [word="gli|agli|dagli|degli|negli|sugli"][] {0,1} [word="altopiani" & tag="NOUN"]. V druhém korpusu nalezneme 48 a 110 výskytů u prvního dotazu, 38 a 77 výskyty u dotazu rozšířeného. **Na základě těchto výskytů je frekventovanějším tvarem plurál *gli altipiani***.

c) adjektivum + adjektivum

- pokud je jméno tvořené ze dvou adjektiv, chová se jako jeden celek a ke změně tedy dochází pouze na konci slova, u druhého adjektiva:

il chiaroscuro/i chiaroscuri – ‘šerosvit/šerosvity‘

il sordomuto/i sordomuti – ‘hluchoněmý/hluchoněmí‘⁷⁹

⁷⁸ Hamplová 2004: 75-76

⁷⁹ Patota 2006: 51

d) sloveso + maskulina v singuláru

il rompicapo/i rompicapi – ‘hlavolam/hlavalamy‘

il grattacielo/i grattacieli – ‘mrakodrap/mrakodrapy‘

- u těchto jmen obvykle mutuje pouze koncovka druhého elementu, ovšem výjimky tvoří substantiva, u nichž se koncovka v plurálu nemění:

il parasole/i parasole – ‘slunečníc/slunečníc‘

il perdigiorno/i perdigiorno – ‘zahaleč/zahaleč‘

e) adverbium či předložka + substantivum

- toto platí pouze pokud se shodují rody substantiva a vzniklého kompozita:

il sottopassaggio/i sottopassaggi – ‘podchod/podchody‘

l'anticamera/gli anticamere – ‘předsín/předsíně‘

- pokud je však složené slovo jiného rodu než jméno, ze kterého vzniklo, zůstává v množném čísle neměnné

il senzatetto/i senzatetto – ‘bezdomovec/bezdomovci‘

il fuoribordo/i fuoribordo – ‘motorový člun/čluny‘⁸⁰

II. Koncovka se mění u prvního komponentu, pokud výraz tvoří:

- a) substantivum + substantivum, která se sice píší odděleně, ale jako celé spojení pojmenovávají jeden daný prvek; rody jednotlivých substantiv zde nehrají roli:

il carro cisterna/i carri cisterna – ‘cisterna/cisterny‘

l'uccello mosca/gli uccelli mosca – ‘kolibřík/kolibříci‘

la conferenza stampa/le conferenze stampa – ‘tisková/tiskové konference‘⁸¹

⁸⁰ Hamplová 2004: 76

⁸¹ Tamtéž: 76-77

b) substantivum capo + femininum, je-li výsledný složený tvar rodu mužského:

il capofamiglia/i capofamiglia – ‘hlava rodiny/hlavy rodin‘

il caposquadra/i caposquadri – ‘velitel/velitelé‘

III. Koncovka se mění u obou komponentů

- k tomuto případu dochází pouze u slov, jež tvoří substantivum + adjektivum:

il caposaldo/i capisaldi – ‘hlavní bod/body‘

la piazzaforte/le piazzeforti – ‘pevnost/pevnosti‘

la terracotta/le terrecotte – ‘hrnčířská hlína/hlíny‘

- výjimky zde nalezneme v podobě těchto jmen:

il palcoscenico/i palcoscenici – ‘jeviště/jeviště(PL)‘

il pellerossa/i pellerossa (méně časté *i pellirosse*) – ‘rudokožec/rudokožci‘⁸²

Tvar *i pellerossa* je neměnný tvar od tvaru v singuláru. *Lo Zingarelli* uvádí užívání rovněž plurálu *i pellirosse*. Vzhledem ke skutečnosti, že první zmiňovaný tvar je shodný s tvarem v jednotném čísle, výsledky v korpusech budou v jednoduchém dotazu dosti nepřesné, neboť budou zahrnovat obě tyto formy čísla. Pro srovnání jej použijeme: v *itWacu* dotaz CQL: [word="pellerossa" & tag="NOUN"] našel 1038 výskytů tvaru slova *pellerossa* bez upřesnění pomocí členu, při dotazu [word="pellirosse" & tag="NOUN"] bylo nalezeno 93 frekvencí slova *pellirosse*. Pro zajímavost, korpus našel rovněž 136 výrazů pro tvar *pellirossa*, což je více než pro plurál disponující změnou koncovek u obou složek. Tvar *pellirossa* je však taky shodný pro jednotné i množné číslo. V korpusu *CORIS/CODIS* má dotaz [word="pellerossa" & pos="NN"] 105 frekvencí, stejný dotaz pro *pellirosse* ukazuje 20 výskytů, pro *pellirossa* však 0. Zdá se, že slovo *pellirossa* má výskytů nejvíce v rámci obou korpusů, ovšem započítané jsou oba tvary. Proto výskyty alespoň trochu upřesníme pomocí členu a předložkových členů v rámci druhého dotazu nejdříve v *itWacu* pro plurál *pellerossa* CQL: [word="I|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="pellerossa" & tag="NOUN"] s výsledkem 252 výskytů, pro *pellirosse* 48 a *pellirossa* 49. V *CORIS/CODIS* korpusu

⁸² Dardano – Trifone 2006: 186

byla pro dotaz [word="I|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="pellerossa" & pos="NN"] frekvence výskytů 20, 7 a 0. Lze tedy říci, že **výskyt plurálu *i pellerossa* je v obou korpusech nejfrekventovanější. Vedle druhého tvaru *i pellirosse* se však v *itWacu* vyskytuje i tvar třetí – *i pellirossa*.** Výkladový slovník jej však uvádí pouze jako tvar singuláru, druhý korpus tento tvar nezmiňuje vůbec.

IV. Koncovka zůstává beze změny, jestliže kompozitum tvoří:

a) sloveso + substantivum v plurálu

- obě koncovky u obou substantiv jsou tedy v jednotném i množném čísle totožné

il paracadute/i paracadute – ‘padák/padáky‘

il portalettere/i portalettere – ‘listonoš/listonoši‘

b) sloveso + femininum

- podmínkou je rovněž rod mužský u vzniklého kompozita, v obou formách čísla

il bucaneve/i bucaneve – ‘sněženka/sněženky‘

l'aspirapolvere/gli aspirapolvere – ‘vysavač/vysavače‘⁸³

- u této kategorie nalezneme výjimky ve spojení sloves se jménem ‚*la mano*‘, které je rodu ženského; celá složenina sice odpovídá rodu mužskému, množné číslo přesto disponuje obměněnou koncovkou

l'asciugamano/gli asciugamani – ‘ručník/ručníky‘

il battimano/i battimani – ‘potlesk/potlesky‘

c) sloveso + sloveso

il parapiglia/i parapiglia – ‘poplach/poplachy‘

il saliscendi/i saliscendi – ‘závora/závory‘

⁸³ Hamplová 2004: 77

d) sloveso + adverbium

il posapiano/i posapiano – ‘loudavý člověk/lidé’⁸⁴

- v opačném pořadí, tedy *adverbium + sloveso*, se vyskytují např.:

il benestare/i benestare – ‘souhlas/souhlasy’

il viavai/i viavai – ‘pobíhání/pobíhání(PL)’

e) adverbium či předložka + substantivum

- tato podstatná jména složená mají neměnnou koncovku plurálu v případě, že rod kompozita vytvořeného z těchto složek se odlišuje od rodu zahrnutého substantiva

il doposcuola/i doposcuola – ‘družina/družina’

il sottoscala/i sottoscala – ‘prostory/prostory pod schody’

il retroterra/i retroterra – ‘vnitrozemí/vnitrozemí(PL)’⁸⁵

f) konglomeráty (*i conglomerati*)

- jedná se o složeniny z různých slovních druhů, jejichž tvary množného čísla se tedy rovněž nemění

il nontiscordardimé/i nontiscordardime – ‘pomněnka/pomněnky’

il tiramisù/i tiramisù – druh moučnicku⁸⁶

5.3. Substantiva neměnná

Podstatná jména neměnná (*i nomi invariabili*) si ponechávají v množném čísle stejný tvar jako v čísle jednotném. K odlišení formy číselné kategorie slouží jednak člen před substantivem, dále pak adjektivum, sloveso či obecně zbytek kontextu.

⁸⁴ Hamplová 2004: 78

⁸⁵ Patota 2006: 52

⁸⁶ Hamplová 2004: 78

V italštině rozlišujeme tyto kategorie neměnných substantiv; v každé z nich uvádím pro představu pouze pár příkladů.

a) jednoslabičná slova zakončená samohláskou

il re/i re – ‘vládce/vládcové‘

la gru/le gru – ‘jeřáb/jeřábi‘

b) substantiva zakončená přízvučnou samohláskou

la novità/le novità – ‘novinka/novinky‘

il caffè/i caffè – ‘káva/kávy‘

c) substantiva zakončená samohláskou -i

il brindisi/i brindisi – ‘přípitek/přípitky‘

la metropoli/le metropoli – ‘hlavní město/města‘⁸⁷

d) substantiva ženského rodu zakončená na -ie

la specie/le specie – ‘druh/druhy‘

la congerie/le congerie – ‘změť/změti‘

- nalezneme zde však rovněž jména, u nichž se vyskytují plurály dva

l'effigie/le effigie/le effigi – ‘obraz/obrazy‘

la superficie/le superficie/le superfici – ‘povrch/povrchy‘

V obou těchto příkladech jsou uvedeny dva plurály, z nichž jeden je neměnný a shoduje se s tvarem v singuláru. Odlišení dvou forem čísla je v daném případě patrné pouze na základě členu. Při vyhledání výskytu tvaru *effigie* v korpusu *itWac* zadáním dotazu CQL: [word="effigie" & tag="NOUN"] jsme našli 1273 výskytů všech shodných forem tohoto jména, jak tvar singuláru, tak plurálu. Pro CQL: [word="effigi"

⁸⁷ Dardano – Trifone 2006: 182

& tag="NOUN"] bylo nalezeno 336 frekvencí plurálu *effigi*. V menším korpusu nebyly výskyty tolik frekventované; četnost *effigie* [word="effigie" & pos="NN"] byla 179, u tvaru *effigi* [word="effigi" & tag="NOUN"] 41. Pro upřesnění hledaných výrazů jsme tedy vložili dotaz CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="effigie" & tag="NOUN"] pro *effigie*, jehož výskyt se v *itWacu* rapidně snížil na 23, výskyt plurálu *effigi* byl 222. Klesající tendence měly i výskyty v korpusu *CORIS/CODIS*, kdy dotaz pro *effigie* [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="effigie" & pos="NN"] čítal 0 frekvencí a pro *effigi* 21 frekvencí. Je tedy pravděpodobné, že mnohé výskyty slova *effigie* představovaly formu jednotného čísla. Samozřejmě musíme brát v potaz rovněž užití substantiv bez členu a potenciální chyby v tagování. **V rámci prvního dotazu nelze přesně určit, který z plurálů je frekventovanější. Z výsledků při upřesnění dotazů však disponoval vícero výskyty plurál *le effigi*.**

Podobné chování nalezneme u plurálů *le superficie/le superfici*. Tvar *superficie* má v korpusech mnohem vyšší výskyt díky shodnému tvaru v jednotném čísle. Dotaz CQL: [word="superficie" & tag="NOUN"] v korpusu *itWac* vykázal 96484 výskytů a [word="superfici" & tag="NOUN"] “pouze“ 20654 frekvencí. V druhém korpusu měli při obdobném dotazu *superficie* 7928 a *superfici* 1292 výskytů. Při upřesnění dotazu CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="superficie" & tag="NOUN"] byl výskyt oproti předešlému dotazu mizivý – 325 výskytů, v obdobném dotazu pro *superfici* se však objevilo 11394 frekvencí. V *CORIS/CODIS* to bylo 7/697 výskytů. **Z korpusových výsledků při prvním dotazu nelze s jistotou říci, který z plurálů se vyskytuje častěji. Budeme-li se však řídit výsledky druhého dotazu, podstatně frekventovanějším je plurál *le superfici*.**

- další nepravidelností je *la moglie/le mogli* – *manželka/manželky*, kde dochází k modifikaci koncovky u tvaru množného čísla

e) některá maskulina s koncovkou -a

il gorilla/i gorilla – ‘gorila/gorily‘

il vaglia/i vaglia – ‘poukaz/poukazy’⁸⁸

⁸⁸ Dardano – Trifone 2006: 182

- dva tvary plurálu nalezneme u substantiv *il pigiama* – *i pigiama/i pigiami* – ‘pyžamo/pyžama‘

U plurálů *i pigiami/i pigiama* se setkáváme s obdobnou problematikou jako u předešlého hledání. Plurál *i pigiama* je shodný s tvarem singuláru. Přejdu tedy rovnou ke konkrétnějšímu dotazu se specifickými údaji o členu či předložkových členech. Pro dotaz CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="pigiami" & tag="NOUN"] bylo nalezeno 73 výskytů plurálu *pigiama*, pro druhý tvar to bylo 19 výskytů. Korpus *CORIS/CODIS* disponovat výskyty 25/5. **Je jasné, že tvar *pigiama* je prakticky frekventovanější, protože se vyskytuje jako plurál i singulár. V rámci daných dotazů však oba korpusy disponují vyšší četností plurálu *i pigiami*.**

- f) substantiva zkrácená a neologismy rodu ženského se zakončením na -o

l'auto(mobile)/le auto – ‘auto(mobil)/auta‘

la foto(grafia)/le foto – ‘foto(grafie)/fotky‘

la dinamo/le dinamo – ‘dynamo/dynama‘

la biro/le biro – ‘propisovačka/propisovačky‘

- g) jména písmen v abecedě

l'acca/due acca – ‘há/dvě há‘

l'erre/due erre – ‘er/dvě er‘⁸⁹

- h) nepřizpůsobená slova přejatá z jiných jazyků

il gas/i gas – ‘plyn/plyny‘

il computer/i computer – ‘počítač/počítače‘

lo shampoo/gli shampoo – ‘šampon/šampony‘⁹⁰

⁸⁹ Hamplová 2004: 79

⁹⁰ Tamtéž

Samozřejmě bychom mezi slova neměnná mohli zahrnout také již zmiňovaná kompozita, u nichž tvar plurálu zůstává totožný s tvarem singuláru.

5.4. Substantiva s dvěma tvary v množném čísle

V italštině najdeme několik podstatných jmen rodu mužského, u nichž se vyskytují dvě podoby množného čísla; pravidelný tvar ve stejném rodě s koncovkou *-i* a tvar nepravidelný rodu ženského zakončený na *-a*. Tato substantiva lze rozlišit podle toho, zda jsou oba jejich plurály významově stejné nebo se i po této stránce liší. Poněvadž se jedná o speciální jev, kterým nedisponuje mnoho italských slov, jsou v tomto případě v rámci dvou tříd zmíněna všechna tato substantiva.

I. Substantiva s významově stejnými plurály

❖ *il filamento/i filamenti/le filamenta* – ‘předivo/přediva‘

Ačkoliv mají plurálové tvary stejný význam, výkladový slovník označuje tvar *le filamenta* jako knižní. Pro skutečné srovnání opět užijeme oba korpusy. V *itWacu* si postačíme s dotazem typu CQL: [word="filamenti" & tag="NOUN"] a dále [word="filamenta" & tag="NOUN"], kde jsou nalezené výskyty 1806/1. V druhém korpusu v rámci ‘raw frequency‘ [word="filamenti" & pos="NN"] a [word="filamenti" & pos="NN"] je četnost výskytů 315/2. Je více než zjevné, že **plurál *i filamenti* je mnohem užívanější.**

❖ *il ginocchio/i ginocchi/le ginocchia* – ‘koleno/kolena‘; s tvarem množného čísla v ženském rodě se setkáme častěji

Tvrzení italských gramatik o častějším užívání plurálu *le ginocchia* jsme si opět ověřili v korpusech *itWac* a *CORIS/CODIS*. Po zadání dotazu CQL: [word="ginocchi" & tag="NOUN"] bylo nalezeno 536 výskytů, u [word="ginocchia" & tag="NOUN"] jich bylo 7240. V menším korpusu při vyhledání dotazů [word="ginocchi" & pos="NN"] a [word="ginocchia" & pos="NN"] byly frekvence 96/2518. Na základě těchto výsledků je ***le ginocchia* plurálem mnohonásobně frekventovanějším.**

- ❖ *il grido/i gridi/le grida* – ‘křik/křiky’; mužský plurál se užívá spíše ve spojení se zvířaty – ‘vytí’, zatímco femininum označuje lidskou činnost

U těchto plurálů je zjišťování výskytů jednotlivých tvarů poněkud odlišné. Opomeneme-li fakt, že ačkoliv je gramatiky řadí mezi plurály se stejným významem, význam se mírně odlišuje, přesnost výskytů může ovlivňovat shoda tvarů plurálu s tvary indikativu přezenta (i imperativu a konjunktivu, abychom byli přesní) slovesa *gridare* na základě chybného tagování v korpusech, ačkoliv formou dotazu se snažíme eliminovat jiné slovní druhy kromě substantiv. V *itWacu* dotaz CQL: [word="gridi" & tag="NOUN"] vyhledal 925 výskytů plurálu *gridi*, ačkoliv hned mezi prvními příklady nalezneme větu označující tvar slovesa. Mnohem větší frekvencí výskytů v rámci dotazu CQL: [word="grida" & tag="NOUN"] disponuje druhý plurál *grida*, a to 7519. Ovšem i zde jsou vidět chybná označení slovesa *gridare*. U druhého korpusu má dotaz [word="gridi" & pos="NN"] 74 frekvencí a dotaz [word="grida" & tag="NOUN"] 1948 frekvencí. Rovněž zde je ale množství na první pohled viditelných chyb. Ovšem po specifikaci dotazu CQL: [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="gridi" & tag="NOUN"] s počtem 260 výskytů pro mužský plurál a pro ženský plurál 3738 výskytů pro dotaz CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="grida" & tag="NOUN"] se zdají výskyty mnohem přesnější. V korpusu *CORIS/CODIS* byly frekvence v rámci dotazů [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="gridi" & pos="NN"] a [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="grida" & pos="NN"] 29 a 788 výskytů. **Ženský plurál *le grida* se vyskytuje v obou dotazech mnohem více než plurál mužský.**

- ❖ *lo strido/gli stridi/le strida* – ‘křik/křiky’

Podobný případ jako u předešlé dvojice plurálů představují *gli stridi/le strida*. Také tyto plurály mají shodné tvary s tvary slovesa *stridere*. Slovník *Lo Zingarelli* navíc považuje mužský plurál již za vzácný. Dotaz CQL: [word="stridi" & tag="NOUN"] a [word="strida" & tag="NOUN"] v korpusu *itWac* však nenašel jediný výskyt ani jednoho z plurálů. Druhý korpus při zadání dotazů [word="stridi" & pos="NN"] a [word="strida" & pos="NN"] našel pouze 4 výskyty tvaru *stridi*, z čehož jeden příklad

označoval tvar slovesa. **Na základě těchto korpusů je tedy mužský plurál *gli stridi* frekventovanější.**

- ❖ *l'urlo/gli urli/le urla* – ‘výkřik/výkřiky’; zde je situace obdobná jako u příkladu zmíněného výše, maskulinum označuje spíše zvířecí vytí, femininum lidský křik

Rovněž zde je problematika obdobná. Významy nejsou naprosto totožné a tvary plurálů odpovídají tvarům slovesa *urlare*. V korpusu *itWac* se po zadání dotazů CQL: [word="urli" & tag="NOUN"] a [word="urla" & tag="NOUN"] neobjevila žádná frekvence pro plurál *urli*, ale tvar *urla* ukázal 11163 výskytů. V korpusu *CORIS/CODIS* byla frekvence 160/1081. Při upřesnění dotazu v *itWacu* pro ženský plurál *le urla* CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="urla" & tag="NOUN"] se eliminují některé tvary sloves, ovšem přesto mezi 3406 výskyty nalezneme místo členu určitého zájmena předmětová ve spojení s daným tvarem slovesa. Menší korpus v dotazech [word="gli|agli|dagli|degli|negli|sugli"][] {0,1} [word="urli" & pos="NN"] pro *urli* a [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="urla" & pos="NN"] pro tvar *urla* disponuje frekvencemi 62 a 625. Výskyty prvního z plurálů jsou v pořádku, ovšem u druhého substantiva je přesnost výskytů opět otázkou. **Nicméně na základě výsledků z korpusů je vyšší frekvence ženského plurálu *le urla*.**

- ❖ *il vestigio/i vestigi/le vestigia* – ‘stopa/stopy’; plurál v ženském rodě je uváděný jako častěji užívaný tvar⁹¹

Výsledky dotazů většího z korpusů CQL: [word="vestigi" & tag="NOUN"] a dále [word="vestigia" & tag="NOUN"] mají frekvenci 118/1991, v druhém korpusu je výskyt při dotazech [word="vestigi" & pos="NN"] a [word="vestigia" & pos="NN"] mnohem menší, a to 0/165. Je tedy zcela jasné, že **ženský plurál *le vestigia* je v italském jazyce frekventovanější.**

⁹¹ Dardano – Trifone 2006: 184-185

- Hamplová tento výčet obohacuje o další dvě substantiva:

- ❖ *il castello/i castelli/le castella* – ‘hrad/hrady’, ženský plurál je již tvarem zastaralým

Výkladový slovník rovněž uvádí druhý zmiňovaný plurál jako archaický. A také výsledky z korpusů tomuto závěru trochu nahrávají. Při zadání dotazů CQL: [word="castelli" & tag="NOUN"] a [word="castella" & tag="NOUN"] v *itWacu* byl ještě výskyt obou tvarů poměrně vysoký: 8604/439. Menší korpus však v rámci dotazů [word="castelli" & pos="NN"] a [word="castella" & pos="NN"] našel pouze mužský tvar plurálu s četností 3227 výskytů. Již z těchto závěrů je patrné, že **plurál *i castelli* se vyskytuje častěji.**

- ❖ *il sopracciglio/i sopraccigli/le sopracciglia* – ‘obočí/obočí(PL)’⁹²

Výsledky z korpusu *itWac* s dotazem CQL: [word="sopraccigli" & tag="NOUN"] a dále [word="sopracciglia" & tag="NOUN"] ukázaly 85 a 1949 výskytů, tedy mnohonásobně více výskytů ve prospěch ženského plurálu. V *CORIS/CODIS* dotaz [word="sopraccigli" & pos="NN"] odhalil 24 výskytů a [word="sopracciglia" & pos="NN"] 1171 těchto tvarů, tudíž měl opětovně plurál *sopracciglia* vyšší počet frekvencí. Konkrétněji zadané dotazy ve velkém korpusu v podobě CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="sopraccigli" & tag="NOUN"] a [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="sopracciglia" & tag="NOUN"] s frekvencemi výskytů 43/1455 a dotazy v druhém korpusu [word="i|ai|dai|dei|nei|sui|coi"][] {0,1} [word="sopraccigli" & pos="NN"] a poté [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="sopracciglia" & pos="NN"] s výskyty 16/961 pouze potvrdily, že **ženský plurál *le sopracciglia* je tvarem vyskytovanějším.**

II. Substantiva s významově odlišnými plurály

- ❖ *l'anello/gli anelli/le anella* – jednotné číslo označuje ‘prsten, kruh’, plurál maskulina má stejný význam, odlišuje se femininum, které označuje ‘kadeře’

⁹² Hamplová 2004: 80

- ❖ *il braccio/i bracci/le braccia* – maskulinum plurálu denotuje ‘ramena’, ovšem věcí neživotných (řeky, vah aj.), femininum část lidského těla, ‘paži’
- ❖ *il budello/i budelli/le budella* – v mužském rodě plurál disponuje významem ‘úzké uličky’, v ženském pak označuje ‘střeva’
- ❖ *il cervello/i cervelli/le cervella* – ‘mozek/mozky’ (i přeneseně ‘rozum, nadání’), ovšem ženský plurál se opět odlišuje, vyskytuje se v idiomech: *bruciare la cervella* – ‘prohnat komu kulku hlavou’, *farsi saltare le cervella* – ‘prohnat si kulku hlavou’
- ❖ *il ciglio/i cigli/le ciglia* – singulár je ‘řasa’, mužský plurál odpovídá jednotlivým řasám nebo významu ‘okraje’ (cesty aj.), ženský plurál míní řasy jako celek
- ❖ *il corno/i corni/le corna* – ‘roh’, množné číslo substantiva mužského rodu označuje hudební nástroj či jiné předměty ve tvaru rohu, které jsou vyrobené z rohoviny; ženský rod je pak sémanticky shodný se singulárem, tedy s významem zvířecích rohů a paroží
- ❖ *il cuoio/i cuio/le cuoia* – plurál maskulina zde znamená ‘kůže, kožené předměty’, femininum vyjadřuje lidskou kůži, ale užití tohoto slova nalezneme pouze ve rčenicích: *stendere/tirare le cuoia* – ‘natáhnout bačkory’⁹³
- ❖ *il dito/i diti/le dita* – ‘prst/prsty’, ovšem maskulinum užijeme, míníme-li prsty na ruce jednotlivě (*i diti pollici* – palce), pro prsty obecně užijeme plurál feminina
- ❖ *il filo/i fili/le fila* – toto substantivum disponuje mnoha významy, rozlišíme-li jej na základě plurálu, pro tvar maskulina užijeme výrazy jako ‘nitě’, ‘stébla’ či ‘paprsky’, ženský rod pak má význam ‘nitky přediava’ či ‘nitky spiknutí’
- ❖ *il fondamento/i fondamenti/le fondamenta* – ‘základ/základy’, tvar plurálu upřesňuje, o jaký typ základů se jedná; plurál mužského rodu je definuje jako ‘základy vědy, státu’, druhý tvar však pojednává o ‘základech domu, města’

⁹³ Hamplová 2004: 80-81

- ❖ *il fuso/i fusi/le fusa* – co se týče ženského tvaru plurálu, užívá se pouze ve spojení *fare le fusa* – ‘přít’ (u kočky), mužskou formu plurálu lze přeložit jako ‘vřetena’ či ‘holenní kosti’, ve spojení *i fusi orari* – ‘časová pásma’
- ❖ *il gesto/i gesti/le gesta* – rovněž toto substantivum je možné přeložit mnoha způsoby, maskulinum lze interpretovat jako ‘činy’, ‘gesta’, ale také ‘pohyby’, femininum pak míní ‘hrdinské činy’
- ❖ *il labbro/i labbri/le labbra* – množné číslo v rodě mužském přeložíme jako ‘okraje (nádoby)’, více se však setkáme s plurálem ženského rodu, které se po straně sémantické shoduje se singulárem ‘ret/rty’
- ❖ *il lenzuolo/i lenzuoli/le lenzuola* – maskulinum v množném tvaru denotuje ‘prostěradla’, femininum označuje ‘povlečení na jednu postel’
- ❖ *il membro/i membri/le membra* – dva tvary plurálu odlišují pro mužský rod význam ‘členové (rodiny aj.)’ a pro rod ženský význam ‘pohlavní údy’
- ❖ *il muro/i muri/le mura* – singulár zeď, mužský plurál se významově neliší – ‘zdi’, plurál ženského rodu má však význam ‘hradby (města, pevnosti)’
- ❖ *l'osso/gli ossi/le ossa* – zde je odlišení významů docela malé, mužský tvar označuje ‘kosti’, avšak zvířecí, jednotlivé; ženský tvar pak ‘kosti’, ‘lidskou kostru’
- ❖ *lo staio/gli stai/le staia* – maskulinum v množném čísle označuje ‘korce’ (starou jednotku pro objem), femininum značí ‘měřice’ (plošnou míru)⁹⁴

K těmto zajímavým plurálům, přesněji řečeno k plurálům lexikálním s koncovkou *-a* se ještě vrátíme v další kapitole, kde se zaměříme na pojetí Acquavivy.

5.5. Substantiva s dvěma tvary v jednotném čísle

V italštině nalezneme několik málo slov, u nichž se vyskytují dva tvary jednotného čísla. Jedná se o substantiva rodu mužského (vyjma *l'arma*) se zakončením

⁹⁴ Hamplová 2004: 81

-iero/-iere, která jsou sice významově zcela shodná, druhý tvar (-iere) je však výplodem literární tvorby, jde o slova knižní.

- ❖ *il destriero/il destriere/i destrieri* – ‘oř/oři‘
- ❖ *il forestiero/il forestiere/i forestieri* – ‘cizinec/cizinci‘
- ❖ *il nocchiero/il nocchiere/i nocchieri* – ‘lodivod/lodivodi‘
- ❖ *lo scudiero/lo scudiere/gli scudieri* – ‘podkoní/podkoní (PL)‘
- ❖ *lo sparviero/lo sparviere/gli sparvieri* – ‘krahujec/krahujci‘⁹⁵

Výjimku tvoří zmiňované femininum *l'arma*, respektive všechny možné varianty tohoto substantiva. K plurálu *le armi* sice existují dva singuláry, ovšem každý má zcela jiný význam a liší se rovněž zakončením.

l'arma/le armi – ‘zbraň/zbraně‘

l'arme/le armi – ‘erb/erby‘

Vedle těchto najdeme ještě další tvar jednotného čísla tohoto substantiva, tentokrát v rodě mužském, který se logicky odlišuje i formou čísla množného.

l'armo/gli armi – ‘posádka/posádky veslice‘⁹⁶

5.6. Substantiva s dvěma tvary v obou formách čísla

Několik málo italských jmen disponuje zajímavým úkazem; jak v čísle jednotném, tak v čísle množném se u nich můžeme setkat s dvěma tvary, aniž by mezi nimi musel nezbytně být významový rozdíl.

Jedná se o tato substantiva:

- ❖ *l'orecchio/gli orecchi* = *l'orechia/le orecchie* – ‘ucho/uši(ucha)‘

⁹⁵ Dardano – Trifone 2002: 113

⁹⁶ Hamplová 2004: 82

- mezi těmito tvary v singuláru i plurálu není významový rozdíl; forma *l'orechia* byla dříve vnímaná spíše jako plurál *le orecchia*, později vznikl tvar *l'orecchio*
- *gli orecchi* se užívá především u přenesených významů

Četnost výskytů plurálů *gli orecchi/le orecchie* jsme vyhledali v korpusech. Závěr byl jasný již po výsledcích jednoduchých dotazů: [word="orecchi" & tag="NOUN"] a [word="orecchie" & tag="NOUN"]. První plurál zde vykazoval 3080 výskytů, ovšem množné číslo rodu ženského mělo 22363 frekvencí. Obdobně veliké rozdíly jsme zjistili i v druhém korpusu. Dotazy [word="orecchi" & pos="NN"] s četností 334 slov a [word="orecchi" & pos="NN"] se 4145 výskyty druhého plurálu jasně rozhodly. **Tvar *le orecchie* je mnohem frekventovanějším plurálem.**

❖ *la strofa/le strofe = la strofe/le strofi* – ‘sloka/sloky’

- ani mezi těmito dvojicemi není významové odlišení, v obou případech jde o buďto označení pro ‘skupinu veršů’ nebo ‘kompozici daného úseku’

Slovník *Lo Zingarelli* hovoří o plurálu *le strofi* jako o vzácně se vyskytujícím. Výskyty obou tvarů množného čísla jsme zjišťovali v korpusech. Korpus *itWac* po zadání dotazu CQL: [word="strofe" & tag="NOUN"] vyhledal 1604 výskytů plurálu *le strofe*, dotazem CQL: [word="strofi" & tag="NOUN"] pouze 3 výskyty druhého tvaru. Situace v korpusu *CORIS/CODIS* byla podobná: [word="strofe" & pos="NN"] a [word="strofi" & pos="NN"], 148 a 0 výskytů. Ovšem při jednoduchém dotazu korpuse vyhledají i výrazy tvaru singuláru *la strofe*. Pro tento tvar tedy ještě uijeme konkrétnější dotaz, ačkoliv frekvence druhého plurálu je v podstatě nulová. *ItWac* v rámci dotazu CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="strofe" & tag="NOUN"] našel 575 výskytů, menší z korpusů disponuje 54 výskyty při zadání dotazu [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="strofe" & pos="NN"]. **Výsledky potvrzují, že častěji vyskytovaným plurálem je tvar *le strofe*.**

❖ *il frutto/i frutti ≠ la frutta/le frutta/le frutte* – ‘plod/plody’ x ‘ovoce’

- u tohoto substantiva nalezneme tvary, které mají zčásti odlišný význam; *la frutta* s plurály *le frutta/le frutte* fungují jako slova nadřazená – míní ovoce obecně, ačkoliv singulár se užívá zřídka a má v podstatě totožný denotát jako plurály,

lze ale narazit na význam stejný jako u tvaru *il frutto*, a to v toskánském úzu nebo v literatuře⁹⁷

- tvary *il frutto/i frutti* fungují jako klasický singulár a plurál, ovšem také se vyskytují v přeneseném významu (*il frutto del lavoro* – ‘plody práce’)

Výskyt plurálů se stejným významem, tedy *le frutta/le frutte* si ověříme v korpusech. Výkladový slovník označuje *le frutte* za výraz knižní, tedy méně vyskytovaný. Situace v korpusech je však komplikovanější. Jak již bylo řečeno výše, výraz *frutta* označuje obě formy čísla, jak jednotné, tak množné, oba se stejným významem. Vyskytuje se ale také jako sloveso, přesněji jeho tvar v indikativu přítomna (i imperativu). V rámci dotazu v *itWacu* CQL: [word="frutta" & tag="NOUN"] sice teoreticky eliminujeme jiné slovní druhy, přesto nalezneme počet výskytů obou forem čísla – 35955. Pro druhý tvar CQL: [word="frutte" & tag="NOUN"] je to 85 frekvencí. V druhém korpusu [word="frutta" & pos="NN"] a [word="frutte" & pos="NN"] jsou výskyty 2660/2. Ačkoliv je velmi pravděpodobné, že první tvar zůstane frekventovanějším, pomocí konkrétnějšího dotazu se pokusíme eliminovat také tvar singuláru. Přesto výskyty nebudou úplně přesné. Chybné tagování a přítomnost zájmena předmětového *le* frekvence zkreslují. V korpusu *itWac* za pomoci dotazu CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="frutta" & tag="NOUN"] nalezneme 238 výskytů, v menším korpusu *CORIS/CODIS* vyhledáme dotazem [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"][] {0,1} [word="frutta" & pos="NN"] 6 výskytů plurálu *le frutta*. **Pomocí těchto vyhledávání jsme si ověřili, že *le frutta* je opravdu plurálem s větší četností.**

Hamplová seznam doplňuje o čtvrté substantivum tohoto typu:

❖ *il legno/i legni* ≠ *la legna/le legna/le legne* – ‘dřevo/koráb’ x ‘dříví’

- tvary tohoto substantiva mají rovněž částečně lišící se významy; *la legna* s plurály *le legna/le legne* se společně užívají pro označení dříví bez ohledu na množství

⁹⁷ Serianni 2007: 147-148

- *il legno/i legni* mají odlišné významy; tvar singuláru denotuje dřevo jako takové, dřevoryt nebo dřevěný dechový nástroj, plurál se vyskytuje s významem 'koráb'⁹⁸

Plurály stejného významu *le legna/le legne* uvádí rovněž slovník *Lo Zingarelli*. O druhém zmíněném tvaru však hovoří jako o knižním a 'toskánským'. Podobně jako u příkladu s '*frutta*', tvar *legna* také označuje formu singuláru a tvar indikativu přítomna (a imperativu) slovesa *legnare*. Postupovali jsme tedy stejně. Ve větším z korpusů jsme vyhledali dotaz CQL: [word="legna" & tag="NOUN"] s četností 8182 výskytů, pro tvar *legne* CQL: [word="legne" & tag="NOUN"] jich bylo 84. *CORIS/CODIS* vyhledal 1076 tvarů *legna* dotazem [word="legna" & pos="NN"], avšak na prvních stránkách jsem nenalezla tvar množného čísla, což vypovídá o vysoké frekvenci singuláru tohoto tvaru. Pouhých 5 výskytů bylo nalezeno pro tvar *legne* [word="legna" & pos="NN"]. Pokusili jsme se tedy četné nesrovnalosti eliminovat složitějšími dotazy CQL: [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="legna" & tag="NOUN"] a poté [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="legne" & tag="NOUN"] s výskyty 50/20. Zde ovšem nesmíme zapomínat na fakt, že toto substantivum může stát i bez členu. V korpusu *CORIS/CODIS* byly výsledky ještě více překvapující; při dotazu [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="legna" & pos="NN"] 0 výskytů, při dotazu [word="le|alle|dalle|delle|nelle|sulle"]{0,1}[word="legne" & pos="NN"] 2; srovnání je zde ale nemožné vzhledem k počtu nalezených výskytů. **Budeme-li vycházet z výsledků korpusu *itWac*, plurál *le legna* je plurálem frekventovanějším.**

5.7. Substantiva s výskytem pouze v jednotném čísle

Podstatná jména, u nichž se v italštině vůbec nevyskytuje tvar plurálu (*i nomi difettivi di plurale*), jsou tato:

- ❖ *il brio* – 'živost'
- ❖ *il fiere* – 'žluč'
- ❖ *il pepe* – 'pepř'

⁹⁸ Hamplová 2004: 82

- ❖ *la fame* – ‘hlad‘
- ❖ *la sete* – ‘žízeň‘⁹⁹

Existují pak další italská substantiva, která sice množným číslem disponují, avšak většinou se užívají pouze v čísle jednotném.

a) jedinečné přírodní jevy a předměty

- *l'equatore*/‘rovník‘, *l'universo*/‘vesmír‘, *l'ovest*/‘západ‘

b) abstraktní pojmy

- *il coraggio*/‘odvaha‘, *la superbia*/‘pýcha‘, *la pietà*/‘lítost‘

c) hromadná substantiva označující skupiny osob, zvířat, věci

- *la roba*/‘věci‘, *la prole*/‘potomstvo‘, *la gente*/‘lidé‘

- *la gente* zde sice funguje jako slovo hromadné, v plurálu má však jiný význam *le genti*/‘národy‘¹⁰⁰

d) substantiva látková

- *l'oro*/‘zlato‘, *l'ossigeno*/‘kyslík‘, *il latte*/‘mléko‘

- *tato jména lze užít v množném čísle, jestliže denotují:*

a) odlišné druhy téhož elementu: *i mieli di bosco*/‘druhy lesního medu‘

b) předměty z materiálu jistého jména látkového: *i ferri*/‘železné nářadí‘¹⁰¹

e) názvy nemocí

- *il raffreddore*/‘nachlazení‘, *il cancro*/‘rakovina‘, *la malaria*/‘malárie‘

f) názvy svátků

- *la Pentecoste*/‘Svatodušní svátky‘, *il Ramadan*/‘Ramadán‘,
l'Epifania/ ‘svátek Tří králů‘

⁹⁹ Hamplová 2004: 82

¹⁰⁰ Patota 2006: 47

¹⁰¹ Hamplová 2004: 82-83

g) názvy měsíců

- *gennaio*/‘leden‘, *febbraio*/‘únor‘, *marzo*/‘březen‘¹⁰²

5.8. Substantiva pomnožná

Podstatná jména pomnožná (*i nomi difettivi di singolare; pluralia tantum*) mají výhradně formu plurálu, i přesto, že označují pouze jeden pojem. V singuláru se vyskytují výjimečně. Jsou to:

a) substantiva, která indikují předměty tvořené ze dvou stejných částí např.:
gli occhiali/‘brýle‘, *le manette*/‘pouta‘, *le tenaglie*/‘kleště‘

b) substantiva, která vyjadřují množinu předmětů např.:

i viveri/‘potraviny‘, *le stoviglie*/‘nádobí‘, *i dintorni*/‘okolí‘

c) substantiva, jejichž plurálová forma přešla již z latiny, ani tam se singulár u těchto slov nevyskytoval např.:

le nozze/‘svatba‘, *le tenebre*/‘temnota‘, *i posteri*/‘potomstvo‘¹⁰³

¹⁰² Patota 2006: 47

¹⁰³ Tamtéž

6. Speciální případy nepravidelností – lexikální plurály na -a

Mezi poměrně početným množstvím nepravidelně tvořených plurálů v italštině je možné narazit na speciální případy, které se svou nepravidelností liší ještě v jiných směrech, a to lexikální plurály zakončené koncovkou -a. Poměrně barvitě líčí tento jev ve svých pracích *Acquaviva*. Mnohá z nich jsme již mohli vidět v předešlé kapitole u dělení nepravidelných plurálů na základě klasických italských gramatik, teď se na ně podíváme podrobněji. Jedná se o malou skupinu italských substantiv, jež vykazují směr morfologických a sémantických idiosynkrazií. To je jistý typ jedinečnosti, která ve většině případů tkví v odlišnosti rodů v jednotlivých hodnotách čísla, např. jejich tvar se vyskytuje v jednotném čísle v mužském rodě, ale v množném čísle už mají rod ženský. Formy lexikálních plurálů s koncovkou -a tedy nejsou součástí klasického systému italské flexe, což znamená, že jejich forma, například u slova *le braccia* /‘paže‘(PL), nevychází ze spojení kořene slova (*bracc-*) s koncovkou množného čísla, která je dána v rámci syntaxe. *Le braccia* tedy přesně není plurálem od slova *il braccio*, jedná se spíše o odvozený lexém a jakýsi ‚vnitřní‘ plurál, plurál lexikální.¹⁰⁴

Tuto malou skupinu tvoří několik vysoce frekventovaných jmen a některá z nich disponují odlišnými interpretacemi. Jsou výjimečným vzorem pro flexivní morfologii jmen, i přestože nezapadají mezi ostatní části flexivního systému. Tyto lexikální plurály jsou odlišné množné tvary substantiv, které souvisejí se základním substantivem na základě procesu tvorby slov. Charakteristickými rysy těchto derivací jsou ženský rod, speciální zakončení a již zmíněná idiosynkrazie.¹⁰⁵

Jedním z ukázkových příkladů je substantivum *il dito/le dita* (‘prst/prsty‘), které rovněž v jednotném čísle užívá rod mužský a plurál jména je již v rodě ženském. Je bezpochyby neobvyklé, že jméno mění rod v závislosti na gramatickém čísle, ale podoba množného čísla je rovněž neobvyklá, přesněji řečeno nepravidelná. Neznamená to, že bychom u žádného jiného plurálu koncovku -a nenalezli, např. *il cinema/i cinema*, zde se ale jedná o substantivum neměnné, tudíž -a není exponentem plurality.¹⁰⁶ Zakončení na -a se tedy v klasickém italském plurálu nevyskytuje, ale změna rodu se

¹⁰⁴ *Acquaviva* 2002: 295

¹⁰⁵ *Acquaviva* 2008: 123-124

¹⁰⁶ *Tamtéž*: 125

nelimituje pouze tímto typem množného čísla (*il carcere/le carceri, le eco/gli echi* aj.). Pravidelnost v podobě feminina v rámci tohoto lexikálního plurálu je ovšem bez výjimek.

Acquaviva se proto ve svých dílech o této nepravidelnosti s koncovkami *-o/-a* zmiňuje jako o variantě pro třídu s pravidelnými koncovkami *-o/-i*. Morfologická třída *-o/-a* je zde označována jako nepravidelná flexivní třída s mužským singulárem a ženským plurálem.¹⁰⁷ Jistá substantiva v této kategorii s nepravidelnou flexí však mají také pravidelný plurál, a to v mužském rodě s koncovkou *-i*. Ovšem tyto dva plurály se mnohdy významově liší. Rovněž užití dubletů se může různit v závislosti na mluvčích. Právě na základě použití je Acquaviva rozlišuje do skupin:

Některá z těchto plurálů jsou součástí slovní zásoby všech italsky mluvících, ať už té aktivní nebo pasivní. Například jména *membra/membri* – ‘končetiny/členové’ nebo *fondamenta/fondamenti* – ‘základy stavby/ základy’. Za zmínku stojí množná čísla *frutti/frutta* (‘ovoce’) od jednotného *frutto*, ovšem ženský plurál se v novodobé italštině již příliš neobjevuje; byl nahrazen tvarem jednotným rodu ženského *la frutta* z pravidelné flexivní třídy *-a/-e*, jak nás informoval již Serianni.

Další skupinou jsou plurály, o jejichž použitelnosti lze polemizovat, záleží na mluvčím, daném dialektu či regionu: *ciglia/cigli* – ‘obočí/okraj’, *ginocchia/ginocchi* – ‘kolena’ nebo třeba *urla/urli* – ‘výkřik’.

Poslední skupina postrádá plurál se zakončením na *-i* úplně. Vhodnými příklady jsou např. *migliaia/*migliai* – ‘tisíce’, *paia/*paii* – ‘páry’ nebo *uova/*uovi* – ‘vejce’.

V italštině existují tři substantiva, jejichž lexikální plurály s koncovkou *-a* postrádají jak tvary jednotného čísla, tak tvary pravidelného množného čísla v daném významu: *gesta* – ‘činy’, *interiora* – ‘vnitřnosti’ a *vestigia* – ‘pozůstatek’.¹⁰⁸

Velmi zajímavá jsou také čtyři jména, jejichž nepravidelné plurály jsou užívané pouze jako idiomy. To ovšem neznamená, že by nedisponovaly pravidelnými tvary v obou číslech. Některé z těchto idiomů známe také v češtině.

¹⁰⁷ Acquaviva 2002: 296-299

¹⁰⁸ Acquaviva 2008: 125-127

-stare alle calcagna (di) – být někomu v patách

-tirare le cuoia – natáhnout bačkory

-fare le fusa – příst (u koček)

-reggere/tenere le fila – spřádat nitky¹⁰⁹

Pluralita s koncovkou *-a* se nevyskytuje u jiných slovních druhů než u podstatných jmen. Je tedy evidentní, že tento jev není produktivní; je to spíše výsada, týkající se dané množiny.¹¹⁰

Onen fakt, že tyto italské plurály na *-a* jsou omezená pouze na lexikální substantiva a nezahrnují adjektiva nebo zájmena, je charakteristikou pro jejich odlišení od jiných jevů v románských jazycích, které jsou často považovány za paralelní, a to na základě stejného diachronního původu. Tyto italské nepravidelné tvary množného čísla jsou nepravidelné paradigmaticky, ale zděděná neutra v jiných jazycích se objevují ve shodě jako členy závislé a vyžadují zvláštní syntagmatický systém. Oproti tomu, změna rodu na základě čísla představuje skutečnou spojitost mezi italskými substantivy s lexikálními plurály na *-a* a oním odlišným typem „neuter“. Například v rumunštině existuje stejná souvztažnost mezi číslem a rodem jako v italštině. Ovšem nalezneme zde hodně odlišností; v morfologickém systému, v němž pro neutra nenalezneme pouze jedno zakončení a neexistuje koncovka, které by bylo výhradně pro neutra: *-e* je pro neutra a feminina a koncovka *-uri*, které bývá zakončením neuter, se může tu a tam vyskytnout i u feminina (*vreme/vremuri* – ‘čas/časy’).¹¹¹

Rovněž v syntaxi existují rozdíly; zde nalezneme nejsilnější argument k tvrzení, že rumunská obourodá substantiva a italská jména s plurály na *-a* nejsou stejný typ třídy, a to shodu. V obou jazycích ženské plurály s mužským singulárem mají stejnou syntax jako ženský plurál. Ale v případě, že se pojí dvě substantiva v singuláru, vzniká plurál na základě zájmena či participia ve shodě. Podle daných pravidel pak vznikají koncovky u elementů, které jsou ve shodě zapojené. Zatímco italský systém je velmi jednoduchý (femininum se objeví pouze u spojení, v němž se vyskytují výhradně

¹⁰⁹ Acquaviva 2002: 297

¹¹⁰ Tamtéž: 296

¹¹¹ Acquaviva 2008: 132-136

substantiva v rodě ženském), v rumunském jsou pravidla o něco složitější (např.: femininum se nachází i ve spojení maskulina a neutra, mužský rod vzniká výhradně spojením maskulin). Jestliže tedy gramatická shoda v italštině je lhostejná vůči vzájemné souvislosti mezi femininum–plurál a maskulinum–singulár, potom tato korelace není flexivní, tedy nepovažujeme ji za syntaktickou vlastnost. Rumunština však na rozdíl od italštiny disponuje společnými flexivními vlastnostmi.¹¹²

V italštině mají hypotetická neutra (Acquaviva pro tento příklad užívá slovo *dito*/'prst'), stejné rysy jako maskulina, protože jsou obourodá, tudíž jsou i mužského rodu. Jednotné číslo substantiva *dito* je maskulinum a tvoří pravidelný plurál. *Dita* je femininum a tvoří plurál nepravidelný. *Dito* a *dita* jsou dvě odlišná podstatná jména, každý má svou hodnotu rodu, a tudíž se nejedná o dvě gramatické formy jednoho stejného substantiva. Plurály na *-a*, které souběžně připouští pravidelný plurál na *-i*, nejsou flexivní, ani ty, které jsou sémanticky jasné, např.: *corna* /lesní rohy. Pokud tedy ale nejsou flexivní třídou, existuje možnost považovat za neflexivní i takové plurály, u nichž se nevyskytuje průvodní mužský plurál na *-i*, např.: *uova*/'vejce'.¹¹³

Některé lexikální plurály na *-a* se vyskytují pouze ve frázích jako idiomy. Pokud idiom vyžaduje plurál, který disponuje oběma tvary, jak se zakončením na *-a*, tak na *-i*, systematicky volí tvar nepravidelný. Neexistuje důvod, proč zrovna nepravidelné plurálové formy těchto slov (*calcagna*, *fila* a *fusa*) se vyskytují v idiomech spíše než formy pravidelné (*calcagni*, *fili*, *fusi*). Právě tyto lexikální plurály mají nezávislou existenci a mohou být vryty jako ustálené výrazy, případně ztratit sémantické spojení v rámci flexivní dvojice singulár-plurál, což je podstatné pro plurály na *-a*, které nemají žádný tvar v jednotném čísle.¹¹⁴

Co se týče zakončení u těchto lexikálních plurálů, idiosynkratická koncovka *-a* se odlišuje od ostatních již proto, že je vlastností pouze určitých substantiv. Nejenže toto zakončení je lexikálně a kategoriálně omezené, ale také je spojované pouze s určitým lexikálním kmenem a není součástí derivativního afixu. Tyto plurály na *-a* tedy nejsou sufixní. Výjimkou by snad mohla být koncovka *-aia* slov *centinaia* a *migliaia*, kterou lze považovat za sufix na základě latinského *-ARIA*, což je ale velmi

¹¹² Acquaviva 2008: 138-139

¹¹³ Tamtéž: 140-143

¹¹⁴ Tamtéž: 143

nejisté. Výskyt koncovky *-a* v italské morfologii jmen je nerozlučně spjatý s výběrem určitého lexému, např.: koncovka *-a* ve slově *braccia* je výjimečná stejně jako exponent plurálu, protože tím ona není, jedná se o část derivovaného kmene. Tyto okolnosti jsou zcela zjevně výsledkem historického vývoje flexivních tříd (v latině koncovka *-a* odpovídala neutru v možném čísle). Ovšem z toho nevyplývá, že všechny italské lexikální plurály by měly mít stejnou koncovku, a to koncovku *-a*.¹¹⁵

Podíváme se také na sémantické hledisko, dle kterého jsou plurály s koncovkou *-a* rozdělené do tří skupin. Problematická, co do pojmenování skupiny, jsou slova hromadná, ovšem toto označení právě není úplně přesné. Spojení slova hromadná odkazuje na referenty, které je možno rozdělit na počítatelné složky, zároveň však v singuláru jsou vlastnosti celků odlišné od těch u jednotlivých složek. Ovšem tato slova nejsou schopna být rozložena při zachování své vlastní totožnosti, navíc disponují vnitřní strukturou, která je společná pro plurály a opakující se eventuality. Některé z plurálů na *-a* se však věrohodně shodují s těmito vlastnostmi slov hromadných (*fondamenta, budella* aj.), ale nalezneme mnoho příkladů, pro které je toto označení nevhodné (*uova, grida* aj.), dále také substantiva, která se prezentují jako skupina jmen označující části těla (*braccia, ossa, labbra* aj.) nemohou být označovány jako hromadná. Skutečných hromadných substantiv s lexikálním plurálem na *-a* je tedy opravdu málo.

Ačkoliv jsou tyto plurály sjednocené stejným zakončením, jejich sémantické vlastnosti se mnohdy odlišují. To, co činí jejich interpretaci výjimečnou, je zřejmě náležitost lexikální, nežli zásluha koncovky *-a*. Plurály na *-a* tedy vykazují spíše vlastnosti lexikální než flexivní, jejich gramatické číslo je tedy pouze odrazem sémantického množného čísla.¹¹⁶ Pro upřesnění se podíváme na příklady zájmenného vyjádření substituce anaforou, kdy zájmeno nemá stejné rysy pro číslo a rod.

- 1) *Le uova costano cento lire l'una/ *l'uno.*
- 2) *?Due uova, poste una accanto all'altra.*
- 3) **Volevo due uova, e me ne ha data solo una.*
- 4) **?Volevo due uova, e me ne ha data solo uno.*

¹¹⁵ Acquaviva 2008: 144-145

¹¹⁶ Acquaviva 2002: 309-313

V (1) je *l'una* rodu ženského, protože přijímá rod předešlého plurálu, musí však být v čísle jednotném, protože je to zájmeno vymežovací. To samé platí v příkladu (2). Toto zájmeno jasně znázorňuje kontrast mezi číslem gramatickým a sémantickým. *L'una* má formu singuláru, ale zájmeno neukazuje na jeden pouhý referent, a to zřejmě protože se musí shodovat v rodě. V příkladech (3) a (4) jmenné syntagma ženského rodu v množném čísle určuje rysy zájmené anafory, ta je zde ovšem v singuláru i v rámci sémantiky. Zájmeno musí být shodné v rodě a číslo může být v tvaru jednotném, ale pouze pokud je zájmeno vyjádřeno více než jedním referenčním indexem, sémantické číslo tedy musí být v plurálu.¹¹⁷

Jak tedy můžeme vidět, samotná typologie, na jejíž základě lze rozdělit substantiva s lexikálními plurály do tříd, není tak jednoznačná. První a zřejmě nejjasnější skupina těchto plurálů, co se vymezení týče, zahrnuje substantiva nekolektivní, jednotky udávající množství – *paia, centinaia, miglia* a *migliaia*, včetně jednotek obsahu – *staia* a archaická *carra, moggia, pugna* a *sacca*. *Braccia* a *dita* lze také zařadit na základě jejich druhotného významu měřících jednotek. Posledním plurálem této skupiny je *uova*.

Druhá skupina zahrnuje soudržná spojení označující především části těla – *braccia, ciglia, corna, dita, ginocchia, labbra, lenzuola, membra, ossa* a *sopracciglia*. Dále sem patří plurály označující 'křiky' – *grida, strida* a *urla*.

Slova nepočitatelná jsou součástí třetí skupiny plurálů na *-a* – *budella, cervella, gesta, interiora, fundamenta, midolla, risa* a *vestigia*.

Zbývá zmínit jméno *mura*, které jediné naprosto odpovídá slovu hromadnému, a tudíž nekoresponduje s rysy vhodnými k zařazení do jedné z výše uvedených skupin.¹¹⁸

¹¹⁷ Acquaviva 2002: 313-314

¹¹⁸ Acquaviva 2008: 149-150

ZÁVĚR

Tato diplomová práce je věnována kategorii čísla v italštině. Jejím cílem bylo popsat do hloubky problematiku čísla, především tedy tvoření pravidelného a nepravidelného plurálu.

V první a druhé kapitole jsem se snažila vystihnout obecný přehled o jmenných kategoriích. Nejdříve jsem stručně popsala kategorii rodu, z velké části však byl tento úsek práce věnován kategorii čísla v italštině a jejím specifickým. Další kapitola pojednávala již pouze o číselné kategorii a otázce rysu morfosyntaktického versus morfosémantického. Zde jsem došla k závěru, že v italském jazyce je číslo rysem morfosyntaktickým. K této otázce jsem hledala odpovědi v mnohých teoretických dílech G. Corbetta.

V další části práce jsem usilovala o obsáhlé pojetí problematiky tvoření plurálů. Zabývala jsem se pravidelným tvořením množného čísla v italštině a jeho rozdělením do tříd na základě gramatického rodu daného substantiva, tedy dle rodu mužského a ženského. Informačními zdroji v této kapitole byly především *Nuova grammatica italiana* dvojice autorů M. Dardano – P. Trifone a *Mluvnice italštiny* S. Hamplové.

Nejrozsáhlejší pasáží práce byla ovšem kapitola týkající se nepravidelného tvoření plurálu, neboť italský jazyk disponuje mnohými případy výjimek a nepravidelností. V rámci podkapitol jsem zhotovila typologii těchto výjimek. Zakomponovala jsem rovněž podkapitolu pojednávající o palatalizaci, jelikož některé výjimky u mužských paroxyton s koncovkou *-co* a *-go* jsou v italštině zapříčiněné palatalizací velárních souhlásek. Pro praktickou část byly zajímavé především ty plurály, které vedle palatalizovaných tvarů disponují i druhým tvarem plurálu. U těchto jmen a také u ostatních jmen této kapitoly, která disponují dvěma tvary plurálu se stejným významem, jsem provedla praktická vyhledávání. Nejdříve jsem si jejich tvary ověřovala ve výkladovém slovníku *Lo Zingarelli*. Poté jsem přistoupila k testování jejich výskytů v italských synchronních korpusech *itWac* a *CORIS/CODIS*, díky kterým jsem odpověděla na otázku, který z daných tvarů je v současném italském jazyce užívanější. Většinou se stanoviska obou korpusů shodovala, ovšem nastaly případy, kdy si výše frekvencí výskytů odporovaly. Také správnost výskytů v korpusech byla v některých případech diskutabilní.

Poslední kapitulu jsem věnovala speciálním případům nepravidelných plurálů, a to plurálům lexikálním zakončených na *-a*. Většina z těchto jmen již byla zahrnuta v podkapitole substantiv s dvěma tvary v množném čísle, a ta z nich, jenž disponují druhým plurálem shodného významu, byla rovněž podrobena testování v korpusech. V této části práce jsem na základě díla *Lexical plurals* od P. Acquavivy počet těchto plurálů rozšířila. Rovněž jsem se snažila odpovědět na otázku, proč tyto plurály ženského rodu nejsou součástí klasického systému italské flexe. Zmiňované dílo bylo hlavním zdrojem této kapitoly.

RIASSUNTO

Questa tesi di laurea è dedicata alla categoria del numero nella lingua italiana. Il suo scopo è descrivere in dettaglio la problematica del numero, in particolare la formazione del plurale regolare e irregolare.

Nel primo e secondo capitolo ho cercato di esprimere in maniera corretta la conoscenza generale delle categorie dei nomi.

Preliminarmente mi sono soffermata a una breve descrizione della categoria del genere, per poi dedicarmi alla categoria del numero nella lingua italiana e alle sue particolarità. Nel capitolo successivo mi sono occupata soltanto della categoria del numero e della problematica del tratto morfosintattico contro il tratto morfosemantico. In questo punto sono arrivata alla conclusione che nella lingua italiana il numero è il tratto morfosintattico. Per dare una risposta a questo quesito ho usato molte opere teoriche di G. Corbett.

Proseguendo nella trattazione della tesi ho cercato di interpretare ampiamente la problematica della formazione del plurale. Innanzitutto, mi sono occupata della formazione regolare del plurale in italiano e della sua divisione in classi sulla base di un genere grammaticale del sostantivo determinato, cioè secondo il genere maschile e femminile. Le fonti da cui ho tratto le informazioni riportate in questo capitolo sono rinvenibili in *Nuova grammatica italiana* da M. Dardano – P. Trifone e *Mluvnické italštiny* da S. Hamplová.

Il tratto più vasto della tesi è riportato nel capitolo che si occupa della formazione irregolare del plurale poiché nella lingua italiana esistono molti casi d'eccezioni e irregolarità. Nell'ambito dei sottocapitoli ho proposto la tipologia riguardante le eccezioni. Inoltre, ho incluso anche il sottocapitolo che tratta della palatalizzazione perché alcune irregolarità inerenti i nomi piani maschili con la desinenza *-co* e *-go* sono, in italiano, causate dalla palatalizzazione delle velari. Per la parte pratica ho ritenuto maggiormente interessanti soprattutto quei plurali che dispongono sia delle forme palatalizzate che della seconda forma del plurale. Ho fatto una ricerca pratica di questi sostantivi e pure degli altri sostantivi inclusi in questo capitolo che hanno due forme del plurale con lo stesso significato. Prima di tutto ho verificato le forme consultando il dizionario *Lo Zingarelli*. Poi ho cominciato a esaminare le sue presenze nei corpora dell'italiano contemporaneo *itWac* e

CORIS/CODIS grazie ai quali ho risposto alla domanda quale forma è più usata nella lingua attuale. Nella maggioranza dei casi le opinioni dei corpora erano omogeneamente orientate però c'erano gli esempi nei quali le frequenze della presenza si sono contraddetti. In alcuni casi, infatti, la correttezza della presenza nei corpora è stata oggetto di discussione.

Infine, l'ultimo capitolo è stato dedicato ai casi speciali dei plurali irregolari, cioè ai plurali lessicali con la desinenza in *-a*. La maggior parte di questi nomi era già inclusa in sottocapitolo dei sostantivi con due forme di plurale. Tutti quelli che dispongono della seconda forma del plurale con lo stesso significato sono stati adeguatamente trattati nel esame dei corpora. In questa parte della tesi ho aumentato il numero dei plurali in *-a* dopo aver studiato e preso in riferimento *Lexical plurals* da P. Acquaviva. Durante la stesura del capitolo ho provato a rispondere sul perché questi plurali di genere femminile non fanno parte del sistema classico della flessione italiana. La fonte principale di questo capitolo è stata l'opera su menzionata.

SUMMARY

This dissertation is focused on the category of a number in Italian. Its goal was to describe thoroughly the problematics of a number, most importantly the forming of a regular and an irregular plural form.

In the first and the second chapter I was trying to present a general overview of grammatical categories of a noun. At first, I briefly described the category of a gender, but mostly this part described the category of a number in Italian and its specifics. The next chapter contains solely the category of a number and the question of the morphosyntactic attribute versus the morphosemantic one. I was looking for answers to this topic in many theoretical works of G. Corbett.

In the next part of the dissertation I was trying to contain a vaster conception of the problematics of forming the plurals. I worked on a regular forming of the plural in Italian and its distribution into classes based on the grammatical gender of the noun; which is male and female. The resources for this part were mostly *Nuova grammatica italiana* by M. Dardano and P. Trifone and *Mluvnice italštiny* by S. Hamplová.

The biggest part of the dissertation contains however a chapter on the irregular forming of a plural, because Italian language disposes of many exceptions and irregularities. In the subchapters, I created a typology of these exceptions. I included also a subchapter on palatalization, because some of the exceptions in male paroxytones with the suffix *-co* and *-go* are caused by the velar palatalization in Italian. The plurals that have also a second form on top of the palatalized one are the most interesting ones for the practical part of the dissertation. I performed a practical research on these nouns and other nouns in this chapter that have two types of plurals. Firstly, I verified their forms in an explanatory dictionary *Lo Zingarelli*. Then I moved to testing their appearance in Italian synchronous corpuses *itWac* and *CORIS/CODIS*, thanks to which I could answer the question, which of these two forms is used more commonly in present Italian. Mostly the results of these two corpuses matched, but there were cases when the frequencies of the results conflicted. Also, the correctness of the results was disputable.

The last chapter I dedicated to special cases of irregular plurals, which are lexical plurals ended by -a. Most of these names were covered in the subchapter about nouns with two forms of a plural, and those whose plurals have the same meaning, were also researched in the corpuses. In this part of the dissertation I extended the number of these plurals based on the book *Lexical plurals* by P. Acquavivv. I also tried to find the answer to a question why these plurals on female form aren't a part of the system of Italian flex. This book was the main source for this chapter.

BIBLIOGRAFIE

- Acquaviva, P. (2002). *Il Plurale in -a come derivazione lessicale*. Lingue e Linguaggio.
- Acquaviva, P. (2008). *Lexical Plurals*. Oxford: Oxford University Press.
- Berruto, G. (2006). *Corso elementare di linguistica generale* (1a ed., Nuova edizione. vyd.). Torino: UTET Università.
- Corbett, G. (2000). *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, G. (2006). *Agreement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, G. (2012). *Features*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cvrček, V. (2010). *Mluvnice současné češtiny* (1. vydání. vyd.). Praha: Karolinum.
- Čechová, M. (2011). *Čeština - řeč a jazyk* (3., rozšířené a upravené vydání. vyd.). Praha: SPN - pedagogické nakladatelství.
- Čermák, F. (2011). *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky* (4. vydání. vyd.). Praha: Karolinum.
- Dardano, M., & Trifone, P. (2002). *Grammatica italiana modulare* (1a ed., vyd.). Milano: Zanichelli.
- Dardano, M., & Trifone, P. (2006). *La nuova grammatica della lingua italiana* (1a ed., ristampa. vyd.). Bologna: Zanichelli.
- Hamplová, S. (2004). *Mluvnice italštiny* (1. vydání. vyd.). Praha: Leda.
- Jezek, E. (2005). *Lessico. Classi di parole, strutture, combinazioni*. Bologna: Societa editrice il Mulino.
- Karlík, P., Nekula, M., Rusínová, Z., & kol., a. (2001). *Příruční mluvnice češtiny* (2. opr. vydání. vyd.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Krämer, M. (2009). *The Phonology of Italian* (1. vydání. vyd.). Oxford: Oxford University Press.
- Patota, G. (2006). *Grammatica di riferimento dell'italiano contemporaneo*. Novara: Garzanti Linguistica.

- Serianni, L. (2007). *Grammatica italiana: italiano comune e lingua letteraria* (1a ed., ristampe. vyd.). Novara: UTET università.

Internetové a cd zdroje

- Zingarelli, N. (2010). *Lo Zingarelli 2011: vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli
- Internetový korpus itWac
Baroni, M., Bernardini, S., Ferraresi, A., Zanchetta, E.: *itWac*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2013. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>
- Internetový korpus Coris/Codis
Favretti, R. R.: *Coris/Codis*. Università di Bologna, Bologna 2001. Dostupný z: http://www.corpora.dslo.unibo.it/coris_ita.html
- Treccani. *Treccani La Cultura Italiana* [online]. [cit. 2017-11-14]. Dostupné z: <http://treccani.it>